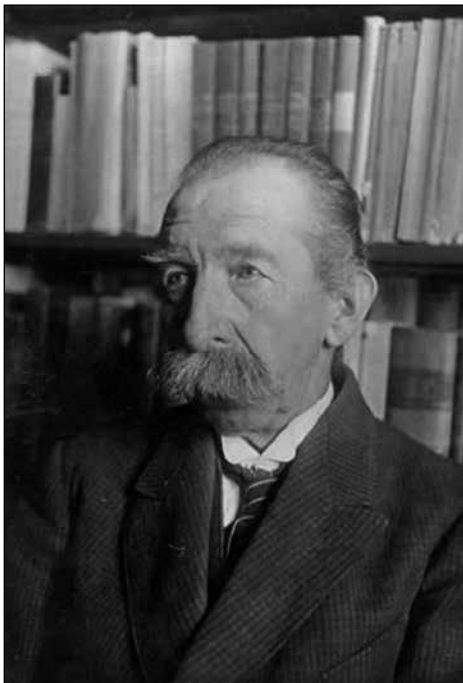

Dr. Franc Kos, prof. zgodovine

* 24. december 1853, Selca

† 14. marec 1924, Ljubljana

Franc Pfajfar

Dr. Franc Kos. Vir: Wikipedija: Franc Kos, zgodovinar.

Franc Kos, po domače Kosov Francelj iz Selc

Franc Kos se je rodil na božično vigilijo ali na božični sveti večer, 24. decembra 1853 v Selcih, po domače Pri Kosovih. Hišno ime, ki se ohranja še danes, je nastalo, ko je na domačijo, ki se je do takrat imenovala Pri Dagarinovich, prišel njegov oče. Oče je bil Janez oziroma Johan, kakor so ga imenovali domači, in je bil gruntar ali posestnik. Mati je bila Elizabeta Krek in je izhajala iz znane Krekove rodbine, ki smo jo opisali pri življenjepisu Janeza Ev. Kreka. Elizabetin oče, Valentin Krek, je bil rojen 11. 2. 1803. Njegov edini sin Janez (roj. 2. 5. 1840) je kmalu po porodu umrl, zato je moški rod tukaj izumrl. Starejša hčerka Elizabeta se je leta 1851 poročila z Janezom Kosom, sinom loškega meščana Matije Kosa in Marije Luznar. Janez Kos se je iz Loke preselil na Dagarinovo kmetijo v Selca, ki jo je podedoval po materinih sorodnikih, in deloma zemljišča še dokupil.

Iz zakona Elizabete Krek in Janeza Kosa se je 24. 12. 1853 v Selcih rodil znani zgodovinar dr. Franc Kos. Franc Kos z ženo Marijo Sbuelz je imel sina dr. Milka Kosa, univ. profesorja na Filozofski fakulteti, zgodovinarja, in drugega sina prof. Gojmirja Antona Kosa, akad. slikarja. Domačijo Pri Kosovih je prevzela hčerka Ivana Kos, ki se je poročila s posestnikom in bivšim županom Antonom Hajnriharjem.

Osnovno šolo je Franc obiskoval prvi dve leti v Selcih in v Škofji Loki, nato je nadaljeval na nižji gimnaziji v Kranju in višji gimnaziji v Ljubljani, kjer je 6. avgusta 1874 maturiral. V Ljubljani ga je učil zgodovino profesor Heinrich. Bil je nadarjen fant, priden in vedno odličnjak. Kaj več nam o njegovem otroštvu ni znano, zagotovo pa je bil delaven tudi doma na kmetiji pri starših. Takratni selški župnik Mayer mu je lahko nudil tudi študijsko podporo, kajti bil zelo razgledan, učen mož, imel je veliko tuje literature, ki jo je posojal nadobudnim faranom oziroma ta-

kratnim študentom. Že v tem času se je navdušil nad preučevanjem zgodovine in slovenskega jezika.

Zgodovino kot osnovni predmet je študiral na Dunaju v letih 1874–1878, kjer je dobil odlično filološko-historično šolo pri takratnih profesorjih Theodorju Sicklu (pomožne zgodovinske vede), utemeljitelju dunajskega inštituta Institut für Österreichische Geschichtsforschung; pri Otokarju Lorenzu (avstrijska zgodovina), avtorju temeljnega dela o virih za nemško zgodovino v poznem srednjem veku od 13. do 15. stoletja; Maxu Büdingerju (vsa obča zgodovina s težiščem na antiki); Henriku Zeissbergu (obča zgodovina srednjega in novega veka) ter ob koncu študija pri Augustu Fournierju (obča zgodovina srednjega in novega veka). Zemeljepis je kot dodatni obvezni predmet poslušal pri Frideriku Simonyju. Zelo pomembno za Franca Kosa je bilo, da je študiral tudi slavistiko pri našem znanem jezikoslovcu, filozofu Franu Miklošiču. Od

Rojstna hiša Franca Kosa. Točen datum nastanka fotografije ni znan, a se predvideva, da je nastala v letih med 1930. in 1935. Foto: zasebni arhiv Magde Blaznik

Slovencev so mu bili na Dunaju po stroki tovariši Apih, Orožen, Vrhovec in Vrhovnik, ki spadajo z Rutarjem in Kaspretom v prvo generacijo slovenskih zgodovinarjev, ki so se v svoji stroki izobraževali na visokih šolah. Z nalogo Prva makedonska vojna, ki je bila izredno ugodno ocenjena: "Učna disertacija, obsegajoča 194 strani in 634 opazk, zasluži brezpogojno pohvalo, kakršna se le silno redko more izreči podobni nalogi," je diplomiral 24. oktobra 1879. 24. februarja 1880 je opravil profesorske izpite iz glavnih predmetov, to je iz zgodovine in zemljepisa, z možnostjo poučevanja v slovenskem in nemškem učnem jeziku. Opravil je tudi izpit iz slavistike. Poleg navedenih jezikov je opravil tudi preizkus znanja iz klasičnih jezikov, latinščine in grščine, ter s tem pridobil znanja za raziskovanje starih zgodovinskih virov. Profesorski izpit je bil končan s preskusno uro 1. marca 1880 (spričevalo z opisom izpitov je datirano s 3. marcem 1880). Z razširitvijo domače naloge v

disertacijo Griechisch-makedonische Angelegenheiten während des zweiten Punischen Krieges je na Filozofski fakulteti tudi doktoriral in bil 5. novembra 1881 promoviran v doktorja znanosti. Študijska leta je v polnosti izkoristil za pridobitev potrebnega znanja. Študij zgodovine pomeni, da mora kandidat za raziskovalno delo zgodovinskih virov absolutno obvladati nekaj jezikov, in sicer predvsem klasična jezika, latinščino in grščino, saj je večina starih zapisov v teh dveh jezikih. Ker je veliko literature z nemškega in italijanskega področja, pa seveda tudi nemško in italijansko, in sicer jezik in pisavo tistega časa. Od 13. aprila 1880 do 13. aprila 1881 je opravil poskusno leto na gimnaziji v Ljubljani pod nadzorstvom profesorja Andreja Zeeheja. Od 3. oktobra 1881 naprej je učil zgodovino v Gorici, najprej kot suplent na gimnaziji, nato kot stalni profesor na učiteljski od leta 1883 do 1887 in vnovič od leta 1890 do upokojitve leta 1911. Vmes je bil iz političnih

Poročni par, Franc Kos z ženo Marijo Sbuelz v mesecu juliju leta 1891. Foto: zasebni arhiv Magde Blaznik

vzrokov prestavljen iz Gorice v Koper (od začetka leta 1888 z dekretom z dne 30. decembra 1887) ter s tem, kot se je sam izrazil, "presajen iz rodovitne zemlje v nerodovitno" za njegovo znanstveno delo. Tržaški namestnik Depretis mu je pred tem očital, "da se peča samo z nekim 'idijonom'" (da se ukvarja s slovenskim jezikom), hkrati pa so iz Kopra premestili Vjekoslava Spinčiča, vidnega istrskega političnega delavca. Ne le oddaljenost od Gorice, na katero se je medtem že tesno navezal, kajti v letu 1889 se je poročil z goriško Furlanko Marijo Sbuely, marveč tudi bolehnost, ki se ga je prijela zaradi koprskega podnebja, ki mu ni prijalo, je prosil za vnovično predstavitev v Gorico in jo oktobra 1890 tudi dosegel.

V Gorici je ostal tudi po upokojitvi, medtem pa je bil 23. februarja 1912 imenovan za šolskega svetnika. To vlogo je opravljal do izbruha vojne na avstrijsko-italijanski meji leta 1915. Zaradi novo nastale situacije (Gorica je bila na sami vojaški frontni črti) se je za nekaj mesecev umaknil na rojstni dom v Selca. Njegovo stanovanje v Gorici so Italijani leta 1916 izpraznili in njegovo bogato knjižnico odpeljali neznano kam v Italijo, a je imel srečo, da je dosegel, da so mu knjižnico po vojni vrnili. Vojna se je nadaljevala in družina se je zaradi dela in študija v mesecu septembru 1915 preselila na Dunaj, kjer je ostala do decembra 1918. Po končani prvi svetovni vojni se je družina zopet vrnila domov v Selca in medtem je Franc Kos urejal novo stanovanje v Ljubljani, kamor se je z družino preselil v novembru 1919 in tam ostal v delovnem zagonu vse do smrti 14. marca 1924.

Že zgoraj je bilo omenjeno, da je z ženo Marijo imel dva sinova. Sin Milko je bil rojen 12. 12. 1892, Gojmir Anton pa 24. 1. 1896. Sinova sta v znanstvenem in umetniškem delu nadaljevala očetovo delo. Milko je bil vrhunski zgodovinar kot njegov oče in po njem se danes imenuje Inštitut za zgodovino Milka Kos na ZRC SAZU v Ljubljani. Gojmir Anton Kos pa se prišteva k največjim slikarjem 20. stoletja v Sloveniji. Torej si tudi oba sinova zaslužita posebno predstavitev, saj sta bila na Selško dolino zelo navezana in od tukaj izhaja precej njunih del. Zato o njih naslednjič.

Zakaj se je Franc Kos odločil za študij zgodovine?

Na to vprašanje nimamo njegovega odgovora, ampak lahko samo sklepamo iz okoliščin. Kot prvo, zagotovo je imel veliko nagnjenje do preučevanja preteklosti ter velik smisel za raziskovanje. Verjetno so pri tej odločitvi pozitivno delovali tudi njegovi učitelji in profesorji skozi šolska leta. Obenem pa je pomembna tudi družbena podpora ali družbeno okolje, v katerem je takrat naš rojak Franc Kos živel. Zato najprej nekaj o takratni družbeni naklonjenosti zgodovinski znanosti, raziskovanju zgodovine in o možnostih zaposlitve zgodovinarja. Bogo Grafenauer ta omenjeni čas opisuje:

"Pogled na stanje slovenskega zgodovinarstva sredi 19. stoletja (v času Franca Kosa) nikakor ni bilo razveseljivo. Že sredi 17. stoletja se je rodil francoski skepticizem z izoblikovanjem historične kritike virov kot temeljnem orodjem zgodovinarjevega spoznavanja, ki ga je v prvi polovici 18. stoletja koroški Slovenec Marko Hanžič (Hansiz) že kot prvi v slovenskem zgodovinarstvu uporabil pri obravnavanju starejše slovenske (zlasti cerkvene) zgodovine in ki sta ga že v začetku 19. stoletja Niebuhr in Ranke kot prva združila z glavnim tokom zgodovinarstva tudi pri pisanju sintetičnih zgodovinskih del. Že v prvi polovici 19. stoletja je postajal predmet zgodovina

Selca, točen datum nastanka fotografije ni znan, a je gotovo, da je nastala po letu 1896, ker je na njej že novo pokopališče, in pred letom 1905, ker na pokopališču še ni cerkve, ki je bila postavljena v letu 1905. Vir: spletna stran revije Ognjišče: <http://revija.ognjisce.si/revija-ognjisce/27-obletnica-meseca/1691-franc-kos>.

vse bolj vsakdanji pouk študentov na severnih nemških univerzah (z novimi zgodovinskimi seminarji) in na Ecole des chartes v Parizu, posebej odkar se je po letu 1826 praktično izkazalo pri izdajanju tudi za zgodovino Slovencev za pomembne zbirke virov 'Monumenta Germaniae historica' (kupovali so jo tudi za ljubljansko Licejsko knjižnico). Končno je slovensko narodno prebujanje pod vplivom francoskega prosvetljenstva, zlasti Voltaireja, doseglo v delu Antona Tomaža Linharta 'Versuch einer Geschichte von Krain und (den übrigen Ländern) der (übrigen) südlichen Slawen Österreichs' (l. 1788), ki sega do združitve Slovencev v Alpa, Panoniji in Primorju pod francosko oblastjo, tj. do dobe Karla Velikega, prvo v dveh pogledih res slovensko koncepcijo zgodovine Slovencev: Linhart jo je obravnaval kot zgodovino narodne celote ne glede na zgodovinske pokrajinske meje. Čeprav nekatera pomembna Linhartova spoznanja niso več izginila iz slovenskega zgodovinopisja, kot npr. o pomenu Karantanije in z njo zvezanih pojavov, ustoličenje koroških vojvod ..., je pa za skoraj sto let šla v pozabo njegova slovenska zgodovinska koncepcija. Položaj zgodovine v tedanjem avstrijskem šolskem sistemu je pač povzročal, da so bili vse do druge polovice 19. stoletja vrhovi vzpona zgodovinopisja pri Slovencih (kot so Valvasor, Hanžič, Linhart) ne le plod nadarjenosti in zanimanja, marveč delno tudi drugačnih srečnih okoliščin. Do 1848 v habsburški monarhiji ni bilo filozofskih fakultet v današnjem smislu: po šestletni gimnaziji je predmet zgodovina imel vlogo pripravljalne stopnje za pravi visokošolski študij na teološki, pravni ali medicinski fakulteti. Le na tej pripravljalni stopnji je našla prostor tudi zgodovina kot eden izmed različnih 'predmetov'. Pravo proučevanje zgodovine in delo na področju zgodovine so v teh razmerah omogočale le obsežne knjižnice, bodisi lastne (Valvasor), bodisi samostanske (Hanžič), bodisi mecenske (Zoisova Linhartu). V Ljubljani je bilo le eno poklicno mesto zgodovinarja, in sicer profesorja zgodovine na liceju. V bistvu gre pri vsem tem delu za ljubiteljsko zanimanje, ki ni slonelo na kakršnikoli pravi strokovni šoli in šolski izobrazbi.

Vendar pa je že v drugi četrtini 19. stoletja prišlo v slovenskih deželah do nekaterih sprememb, pomembnih za organizacijske temelje zgodovinskega dela v vsem poznejšem času: z muzeji so nastale prve znanstvene ustanove (Gradec 1811, Ljubljana 1821, Trst 1843) in znanstvena društva (v Ljubljani 1839 Muzejsko društvo, 1843 Historično društvo za Notranjo Avstrijo s sekcijami za Štajersko, Koroško in Kranjsko, ki so se med 1850 in 1854 osamosvojile v samostojna Historična društva), pri društvih in muzejih so začele nastajati tudi prve arhivske zbirke, društva pa so začela izdajati tudi posebne zgodovinske časopise (v Trstu Archeografo Triestino že 1829, v Ljubljani Mittheilungen des Historischen Vereines für Krain 1846).

V vsebinskem pogledu pa označuje ta razvoj močan vpliv fevdalne romantične miselnosti. V njem so se uveljavljali predvsem značilne deželno pravne težnje, fevdalno-dinastični in pokrajinski zgodovinski koncepti ter zanimanje za predvsem faktografsko drobno krajevno zgodovino. Ob tem so nastajale nekatere deželne zgodovine in krajevnoleksikalna dela (spet v okviru posamezne dežele)" (Grafenauer, 1982).

Le redko kdo med slovenskimi zgodovinskimi delavci je znal v resnici izbrati za slovensko zgodovino pomembne teme. Tako je skromno opisano zgodovino Slovencev občutil še tudi France Prešeren v svojem Sonetnem vencu – po Samu "samo krvavi punt poznamo, boj Vitovca in ropanje Turčije" ...

Prav zaradi naraščanja nekritičnosti v slovenskem zgodovinskem pisanju se je ta položaj še zaostroval. Čeprav se je Anton Kreml kot avtor prve slovenske zgodovinske knjige v domačem jeziku prizadeval za boljši opis zgodovine, je ta še vedno temeljil na pripovedovanju. Knjiga Dogodivščine štajerske zemlje s podnaslovom S posebnim pogledom na Slovence, ki je izšla v Gradcu leta 1845, v sedmih poglavjih po Linhartovem konceptu predstavlja tematike, ki jih Kreml vključuje pod naslovi: Telo, Živež, Obleč, Jezik, Šege, Vojska, Orožje, Vera, Duhovstvo, Cirkvenstvo, Gospostvo, Podložnost, Lastništvo, Davki, Dače, Obdelanje zemle, Družbinsko ino

hišno življenje, Meštrie, Teržitvo, Penez, Umetnost, Vučenosti, Znajdenja. V teh zgodovinskih opisih je veliko romantike, pripovedi, posplošeni ljudski opisi, nekritični do virov, povzema se gradivo drugih avtorjev ali pripovedovanja. Tudi prva konstrukcija zgodovine Slovencev od Janeza Trdina iz leta 1850, to je še pred študijem zgodovine na Dunaju, ima izraz romantične miselnosti. Enako velja za Valva-zorja.

Prvi, ki je kritično nastopil do takega pisanja zgodovine, je bil Levstik. Znanstveni pristop k obdelavi zgodovine so uresničili novi, strokovno izšolani zgodovinarji. V tem pogledu je prelom v slovenskem zgodovinopisju neločljivo povezan z reformo avstrijskega srednjega in visokošolskega šolstva od leta 1848 naprej. Gimnazija je bila podaljšana na osem let in od prvega leta naprej je bil uveden predmetni pouk zgodovine z zemljepisom. Tako se je povečala potreba po poklicnih zgodovinarjih. Seveda pa je ta reforma zahtevala obenem tudi bolj strokovno izobrazbo srednješolskih profesorjev. To nalogo je imela namen izpolniti Thunova reforma vseučiliškega študija v Avstriji po letu 1848. Šele tedaj so nastale v Avstriji filozofske fakultete v današnjem smislu z organiziranim študijem zgodovine za srednješolske profesorje. Šele z nastankom zgodovinskih seminarjev (na Dunaju leta 1849, v Gradcu leta 1866) ter z ustanovitvijo Inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje leta 1854 se je nivo študija zgodovine dvignil. Prvi slovenski profesorji, ki so izšli iz te šole, so: Franjo Bradaška in Janez Trdina (leta 1854), Janez Jesenko (leta 1866), Ivan Steklasa (leta 1871) in drugi. Franc Kos je študiral na Dunaju v letih od 1874 do 1878 ter objavil prva znanstveno-zgodovinska dela leta 1882."

Z novim načinom študija in sprejemanjem novih metod raziskovalnega dela zgodovinarjev, ki temeljijo na resničnostnih virih, se je kakovost zgodovinskih del dvignila na visok nivo. Med zgodovinarji te prve generacije ne moremo mimo našega drugega rojaka iz Železnikov, Antona Koblarja (1854–1928), prav tako priznanega in pomembnega zgodovinarja. Njega smo omenili že v članku o J.

Ev. Kreku, saj so bili vsi ti možje (Krek, Kos, Koblar) kot tri peresna deteljica "KKK", vrstniki iz Selške doline. Obenem imamo tudi odgovor, zakaj se je Franc Kos odločil za študij zgodovine. Povečane potrebe po profesorjih zgodovine, področje, ki še ni dovolj raziskano in za mladega študenta Francija Kosa predstavlja tudi nov izziv, in tematika, ki ga je zgotovo pritegnila, da se je lotil tako zahtevnih nalog. Postati dober zgodovinar je pomenilo najprej zelo dobro znati nekaj jezikov, da bi lahko pridobival zgodovinske vire v originalih. Tako je Kos znal ne le nemško in tudi gotico, ampak je imel tudi absolutno znanje latinščine, klasične grščine in grške pisave, kajti mnogo dokumentov v obdobjih, ki jih je pregledoval, je pisano v jeziku tistega časa (stara nemščina, klasična latinščina, grščina, staroslovanski jeziki ...). Pregledovanje starih arhivov je preprosto rečeno garaško delo, ki zahteva v iskanju in prebiranju dokumentacije polno mero potrepljivosti. Najdoslednejši in najzaslužnejši delavec za zmago teh načel v slovenskem zgodovinopisju in slovenskem prostoru je bil brez dvoma Franc Kos. To mu priznavajo vsi znanstveni zgodovinarji in mi smo lahko samo ponosni, da imamo v naši zgodovini takšnega rojaka, korenjaka in učenjaka.

Cenjen in spoštovan profesor Franc Kos

Po študiju na Univerzi na Dunaju se je Kos zaposlil kot pripravnik in nato kot profesor zgodovine, zemljepisa in slovenščine. Čeprav je imel več kot potrebno strokovno izobrazbo za profesorja na univerzi, je vendar poučeval omenjene predmete na gimnaziji in učiteljišču, kajti v tistem času v Sloveniji še ni bilo mogoče diplomirati iz zgodovine, ampak se je ta predmet poučevalo na nekaterih visokih šolah, npr. na pravni, medicinski in teološki šoli le kot pomožni predmet. Posebna katedra za zgodovino je bila postavljena na Filozofski fakulteti šele z ustanovitvijo Univerze v Ljubljani po letu 1919. Profesor Kos je bil v svojem poklicu izredno vesten,

strokoven, imel je ogromno znanja in učenci so imeli veliko srečo, da so imeli za svojega učitelja tako učenega moža. Poleg zgodovine in zemljepisa je poučeval tudi slovenski jezik, in sicer s tako vnemo, da je pri politični eliti mesta izstopal kot politični problem. Zaradi tega je bil ožigosan in izgnan iz Gorice v Koper. Najbolje so profesorja Franca Kosa poznale njegove učenke iz učiteljsča v Gorici in ena izmed njih je v Mladiki (letnik 5, številka 7, 1924) zapisala sledeče:

"V Gorici na Corsu smo ga srečevali in srečevali smo ga ob bregovih Soče in še drugod v goriški okolici, visoko rastel mož s kosatimi brki in ščipalnikom, izza katerega je gledalo dvoje oči, ki jih je bila sama dobrota, in je zbujal našo pozornost.

Kdo je? Profesor!

Profesorjev smo mnogo srečevali, a ni eden nas ni toliko zanimal, da bi spraševali dalje. Ob njem pa se nismo zadovoljili s splošno označbo.

Profesor? Kateri? Profesor dr. Kos. Kje pa uči? Na ženskem učiteljsču.

In spomnili smo se knjige. Spomenica tisočletnica Metodove smrti (1885) in še Doneski zgodovini Škofje Loke in njenega okraja (1894), Vzgojeslovje (1890) in še te in one zgodovinske razprave, ki smo jih brali v tem ali onem listu in prof dr. Franc Kos brezmejno spoštovan je zrastle v naših srcih, ker profesorjev – pisatelj po Kragljevi smrti v Gorici nismo imeli in poznali. In če se je pripetilo, da je hotela katera učenka iz učiteljsča slovensko nalogo izpod peresa fantov iz gimnazije, je bilo prvo vprašanje: Kdo uči? Če je bil odgovor Kos, je fant ali takoj odpovedal ali pa se je resnično potrudil, da je bila naloga dobra. Iz spoštovanja do profesorja Kosa!

In polagoma smo izvedeli še več. Profesor Kos se bavi s slovensko zgodovino kot še nihče doslej. Knjižnico ima tako kot še nihče v Gorici in predvsem sama zgodovinska dela. V času epike smo živeli in sanjali junaške čase naših pradedov iz preteklosti ter obenem živeli v svetem pričakovanju novih del in razkritij profesorja z novim sijem spoštovanja in občudovanja. In vrhu vsega smo

ga srečevali še s Simonom Gregorčičem. In smo sklepali: Kdor hodi z Gregorčičem, ni navaden človek! Daleč so že goriški časi in zgodovinar dr. Franc Kos."

Iz tega je možno razbrati, da je bil profesor Kos zelo cenjen med Goričani in svojimi učenkami ne le zaradi tega, ker je bil ves predan svojemu poklicu, bil je strokoven, dosleden in pošten, ampak tudi odprt za vse. Imamo pa tudi pričevanje, da je bil strog, a pravičen. Če dijakinja na učiteljsču ni takoj odgovorila na zastavljeno vprašanje, je po kratkem molčanju in čakanju spregovoril: "In tako dalje!" Večkrat je ob takšni priliki dodal: "Se mi zdi, da sem danes oglušel. Ničesar ne slišim," in roko prislonil k ušesom. Vendar profesor Kos ni imel samo veliko skrbi, kako prenesti na dijakinje čim več znanja iz učnih predmetov, ampak je mladim rad dal tudi čim več življenjske modrosti. Že kot mlad profesor je poleg predavanja svoje stroke začutil pomen vzgoje in izobraževanja mladih, zato je poleg vsega drugega dela spisal knjigo Vzgojeslovje (1890), ki je napisana kot učbenik za mlade za njihovo moralno, etično vzgojo in rast. Ob izidu knjige je dr. F. Lampe v reviji Dom in svet zapisal: "Pred sabo imamo knjigo 'Vzgojeslovje', ki jo je izpisal dr. Franc Kos. Ne moremo reči, da imamo pred sabo navadno knjigo, zakaj potrebne so nam tudi takšne šolske knjige, katero bi mogli uporabljati slovenski pripravniki, zlasti ko bo slovenščina uvedena tudi za ta predmet. In tako za šole primerno knjigo imamo pred seboj. Izrasla je iz šole in je namenjena za šolo ... Knjigo smemo soditi le z občnega stališča kot znanstveno knjigo. In kot taki ji rad priznavam kaj lepe prednosti. Vzgojeslovna pravila so vseskozi oprta na izkušnjo in na zdravi razum ... Pisatelj se izogiba prevelike suhoparnosti in nepotrebne obširnosti. Tako jo je moči tudi prav z zanimanjem prebirati." Profesor Kos je želel svojim učencem posredovati ne le primerno znanje iz predmetov, ki jih je učil, ampak je želel mladim podati tudi primerno vzgojo, etiko, da bi se na življenje vsestransko dobro pripravili in da bi z maturo dejansko pridobili zrelostni izpit za nadaljnje življenje. Že mlad človek mora spoznati vrednote, da bi si za živ-

Slika rojstne hiše iz leta 1987, delo slikarja Matevža Jensterla. Foto: zasebni arhiv Magde Blaznik

ljenje lahko postavil prave cilje. Zato mora poznati tudi etična načela, ki jih imamo za pomembna in dobra. Sem spadajo tudi odpuščanje, poštenost, ljubezen, spoštovanje življenja, samoobvladanje ipd. Naše vrednote vplivajo na naše vedenje, prioritete in odnose z drugimi ljudmi. Poglavitne vrednote so tudi krščanske vrline: ljubezen, prijaznost, radodarnost, poštenost ipd. Vse to pa je tudi vzgojeslovje, ki se izvaja v družini, šoli, cerkvi, kulturi podjetja, ustanovah, društvih ipd. O tem so danes napisane mnogotere knjige, razlage, zato tukaj o vprašanju, katerega pomena se je Franc Kos dobro zavedal in ga imel za prvenstveno pomembnega za življenje slehernega, ne bomo razpravljali.

Franc Kos, znanstveni zgodovinar

Franc Kos sodi v vrsto tistih slovenskih izšolanih zgodovinarjev, ki so bili rojeni v 19. stoletju in so ob študiju na avstrijski univerzi spoznali moderno

tehniko raziskovalnega dela v zgodovini in "pometli z dotedanjim dilentantizmom in pravzaprav šele utemeljili slovensko zgodovinsko znanost" (B. Grafenauer). Poleg Kosa so ji pripadali še F. Šuklje, A. Kaspret, S. Rutar, J. Apih, in I. Vrhovec. Med njimi je bil Kos najpomembnejši, čeravno mlajši, "dosledno je sledil svojemu cilju – sistematičnemu zbiranju virov za slovensko srednjeveško zgodovino v celoti, uveljavljanju slovenske zgodovinske koncepcije, pripravljanju znanstvene obravnave slovenske zgodovine do 13. stoletja; gotovo je bil med vsemi tudi najbolj kritičen in menda tudi najbolj dosleden pri uveljavljanju slovenskega jezika v znanosti" (B. Grafenauer). Taki srečni okoliščini se je pridružil pri Slovencih tudi pojav pravega revijalnega tiska, ki ga od leta 1881 dalje predstavljata predvsem Ljubljanski zvon in Kres. Kos je postal sodelavec revij in leta 1882 sta izšli prvi njegovi razpravi Slovenci za Karla Velikega (Ljubljanski zvon, 1882) in Hrvaško-slovenska vstaja pod panonskim Ljudevitom (Kres, 1882), ki sta nakazali vse značilnosti njegovega znanstve-

nega dela: "kritična uporaba v obravnavani temi sodobnih pisanih virov ob najožjem naslonu nanje, obračun s starejšo nekritično, posebno domačo literaturo, pregleden, na kronološki red dogodkov oprt prikaz" (Milko Kos). Tako začenja Kos svoje znanstveno delovanje, ki traja neumorno do konca življenja. Vsebinsko je ta napor mogoče porazdeliti predvsem na tri vsebinska poglavja: a) razprave iz srednjeveške zgodovine, ki so objavljene v raznih slovenskih tiskih in samostojno (v nemščini za razliko od ostalih slovenskih zgodovinarjev ni objavljala; v srbskem prevodu sta izšla leta 1922 in 1923 v beograjskem časopisu *Bratstvo* članka o starejši slovenski zgodovini ter o reformaciji pri Slovencih) in kot uvod v štiri knjige njegovega življenjskega dela *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, ter razprave, ki so posvečene lokalni zgodovini predvsem na področjih, ki sta najtesneje povezani z njegovim življenjem; b) razprave o rodnem loškem okraju; c) razprave o Goriški.

Razmeroma skromen življenjski delovni okvir je precej na splošno značilen za življenje slovenskih znanstvenih delavcev pred nastankom Univerze v Ljubljani (1919). Takratni naši znanstveniki še niso imeli domače univerze ali ustanove, kjer bi lahko bolje in združeno znanstveno delovali. Z ustanovitvijo Univerze v Ljubljani takoj po prvi svetovni vojni se je stanje začelo izboljševati. Do takrat pa je največji del skrbi za znanstveno delo pri Slovencih ležal na ramenih skromnih, a visoko izobraženih srednješolskih profesorjev, kar je vsaj delno veljalo tudi še za čas med obema vojnama. Takratno obdobje do konca prve svetovne vojne, ko se je za slovenski jezik moralo še posebej boriti, pa je zahtevalo izredno veliko dela, polno požrtvovalnosti in vztrajnosti, a kljub temu je to čas, ki je bil zelo ploden in nam je zapustil tudi bogata dela. V preučevanju zgodovine je prišlo do velikega napredka. Še sredi 19. stoletja se je mešalo neznanje, prepleteno z nekritično spremenjenimi legendami in pripovedkami, kjer so avtokratične fantazije dušile znanstveno kritiko, deželne zgodovine in razglabljanja o različnih fevdalnih rodbinah na Slovenskem pa prekrivale

zgodovino slovenskega naroda. Z nastopom prave znanstvene stroke pa nam je zgodovinar Franc Kos Slovincem dal opis 750-letne zgodovine Slovencev, urejen in kritično pretresen, temelječ na originalnih virih. Med vsemi dosedanji slovenski zgodovinarji je odkril in zbral brez dvoma največ novih virov in podatkov za našo preteklost in ponovno uveljavil pozabljeni Linhartov koncept skupnega obravnavanja zgodovine celotnega slovenskega naroda.

V vsem tem prizadevanju ni bil sam. Istočasno, ko sta v Ljubljanskem zvonu in *Kresu* izhajali prvi dve njegovi razpravi o slovenski zgodovini v 8. in začetku 9. stoletja, je izhajala na primer v Ljubljanskem zvonu tudi Rutarjeva razprava z značilnim naslovom *Jedinstvo slovenskih dežel od 7. do 13. stoletja*. Ob pregledovanju del šolanih zgodovinarjev se je zelo težko obraniti vtisa, da so si nekako načrtno delili delo. Kos je predvsem delal na srednjem veku, Kaspert na agrarnozgodovinskih vprašanjih od 15. do 17. stoletja, Vrhovec na zgodovini slovenskih mest v istem obdobju in nekaj kasneje, Apih na širokih slovenskih zgodovinskih vprašanjih 18. in 19. stoletja. Svojevrsten položaj ima Šuklje z nekaj pomembnimi objavami ne le iz domače, marveč tudi iz obče zgodovine – tako iz 9. in 13. stoletja kot iz francoske revolucije – toda kmalu je zamenjal zgodovinsko delo za politiko, k zgodovini pa se je na nek način vrnil na stara leta s pisanjem svojih spominov. Še več posebnosti kaže delo Simona Rutarja, ki je segel v različne smeri, od arheologije in zgodovine vseh obdobj preko zemljepisa do literarnega pisanja, včasih zelo ostro poudarjal potrebo po skupni obravnavi vse slovenske zgodovine, pa ob tem vendarle ohranil tudi posebno zanimanje za slovenske primorske dežele in jim v zadnjem desetletju svojega življenja posvetil tudi največ svojega dela.

Toda Kos je bil med njimi najbolj dosleden, sistematičen in požrtvovalen delavec, to mu priznavajo vsi vrstniki, kakor tudi poznejše generacije. Če bi pregledovali njegovo delo le v kronološkem redu, kot nam ga kaže bibliografija izhajanja njegovih razprav, bi morda ta sistematičnost ne prišla povsem

do izraza. Če pa si uredimo njegovo delo kot celoto, opazimo poleg raznih posameznih prispevkov v njegovi znanstveni zapuščini takoj tri velike skupine. Na prvem mestu so razprave, objavljene v raznih časopisih in zbornikih ter v prvih štirih zvezkih *Gradiva* za zgodovino Slovencev v srednjem veku, kjer kritično in sistematično obravnava zgodovino slovenske zemlje in Slovencev od leta 500 do leta 1200, nato pa dve skupini, s katerima se je oddolžil obema pokrajinama, s katerima je bilo njegovo življenje najožje povezano – domačemu loškemu okraju, Selški dolini, in Goriški. Naj navedem nekaj del:

Prvo delo zasledimo leta 1880 – Iz selške doline – dopis, ki govori o potrebnosti ceste iz Selške doline na Tolminsko (Slov. narod XIII/79, 8. 4. 1880). Iz leta 1887 je prispevek Nekaj za zgodovino Škofje Loke in njenega okraja (LZ VII, 1887, 379–380). Sledijo prispevki Denar in njegove vrednote okoli Škofje Loke v minulih dveh stoletjih (LZ XI, 1891, 361–363); Zgodovinski pobirki iz loškega okraja (IMK II, 1892, 1–29); Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja (SM Ljubljana 1894, 369); Loško gospostvo leta 1630 (IMK VII, 89–96, 123–130, 159–162, 185–204) itd.

Okoli leta 1900 se je začel natančneje zanimati za zgodovino Gorice in Goriške, ki je postala njegova druga domovina. Dokumentarna je prva Kosova objava Iz arhiva grofa Attemsa v Podgortu (1902). *Gradivo* za zgodovino Gorice in Goriške je Kos zbiral zlasti med svojim neprostovoljnim bivanjem na Dunaju med prvo svetovno vojno (1915–1918). Ta čas pregnanstva je porabil za obiskovanje tamkajšnjih bogatih arhivov. Sadovi dunajskih arhivskih študij so naslednji njegovi prispevki za zgodovino Goriške: Najstarejši statut mesta Gorice (1916), K zgodovini Gorice v srednjem veku (1920), Zgodovinske drobtine iz Gorice (1920), Iz zgodovine devinskih gospodov (1923), Goriška Brda v srednjem veku (1924), Solkan v srednjem veku (1924), Prebivalstvo Gorice v kasnem srednjem veku (1925). V dunajski dobi je Kos zbiral in objavljaval *gradivo* tudi za druge slovenske kraje: Maribor, Celje, Vuzenico, Slovenj Gradec, Ptuj, Rogatec, Konjice.

Zgodovina Slovencev – osrednja tema Franca Kosa

Kos je očitno od vsega začetka želel obravnavati široka vprašanja slovenske zgodovine. Pri tem se je najprej lotil zgodovine 9. stoletja, o kateri je zatrdil, da je "gotovo najbolj interesantna", ter se skliceval ob tem posebej na Ljudevita Posavskega ter Konstantina (Cirila) in Metoda. V začetku se kot jedro njegovega dela kažejo štiri razprave in prva knjiga, vse posvečene temu obdobju. Obravnaval je zgodovino Slovencev od padca Karantanije pod Franke za časa vlade Boruta do dobe Karla Velikega, upor Ljudevita Posavskega, zgodovino frankovskih krajin na slovenskih tleh od Karlove smrti do srede šestdesetih let 9. stoletja in zgodovino bizantinskega poslanstva v Srednjem Podonavju, čemur je dodal še poskus obravnave notranje (cerkvene in upravne) zgodovine v 9. stoletju. Delno spada v ta okvir tudi še razprava o osebnih imenih pri starih Slovencih, čeprav časovno precej presega okvir poglavitnega delovnega področja.

V tem času se je hitro razvijal njegov način dela. Čeprav njegovega prvenca v Ljubljanskem zvonu glede obsega znanstvene dokumentacije ne smemo presojati po objavljeni obliki – nastala je na Levčev željo, naj "izbriše" čim več "citativ", kar pa mora ostati, naj uvrsti v besedilo v oklepajih, in ohranjeni rokopis dokazuje, da se je obseg dokumentacije ob tem bistveno zmanjšal –, se vendar tu še precej bolj kakor pozneje opira na literaturo in ne na vire, pri tem pa nekatera sporočila in etimologije, ki jih je pozneje sam zavrgel, sprejema premalo kritično. Že razprava o Ljudevitu Posavskem je oprta skoraj v celoti na vire in nemara jo je Kos kljub Levčevi prošnji zanjo prav zaradi tega, da mu ni bilo treba opustiti sklicevanja na vire, poslal Kresu. Vsekakor je značilno, da je poslej objavljaval v Ljubljanskem zvonu le redko, in to prispevke, ki niso potrebovali opomb, medtem ko so glavne razprave do nastanka *Izvestij Muzejskega društva za Kranjsko* (1891) izhajale v Kresu in še več v publikacijah Slovenske matice. Že v razpravah se je Kosu postopno oblikovala za-

misel nekeke objave virov za slovensko zgodovino, čeprav le v obliki registrov, da bi za silo zadostovali za samostojno delo. Že v zgodnjih naštetih razpravah prvega obdobja postaja značilno vse bolj sistematično zbiranje in evidentiranje virov, vse tesneje se Kosovo razpravljanje opira neposredno nanje, na to, kar neposredno pripovedujejo. Prav v Spomenici tisočletnice Metodove smrti, ki naj bi jo sprva napisala skupaj z Rutarjem, je zaradi pomanjkanja časa ostala slovenska zgodovina 9. stoletja tudi bistveno krajše obravnavana, kot je Kos sam želel. Kos je ustvaril tip znanstvenega dela, ki postaja zanj vse bolj značilen: ob razpravi naniza vrsto regestov (dokumentov), druga vrsta pa jo spremlja v številnih opombah. Zanimajo ga predvsem sama dejstva, predmetno in kronološko urejena (o Cirilu in Metodu, historično-geografski in topografski podatki, politična zgodovina), zato pa vestno, kritično pretresena in zbrana na enem mestu. To je tip, ki je od začetka devetdesetih let 19. stoletja, ko se je po povratku v Gorico vrnil tudi k znanstvenemu delu, skoraj povsem prevladal v njegovih razpravah. Toda že prva večja publikacija, vnovič posvečena 9. stoletju (objava 76 izbranih regestov virov za zgodovino Slovencev med letoma 800 in 898), je pokazala, da ima Kos pred očmi še drug, mnogo težje dosegljiv cilj, namreč sistematično izdajo virov za slovensko srednjeveško zgodovino v obliki njihovih povzetkov. Sam si je zastavil nalogo, ki je terjala neizmerne žrtve z nabavo knjižnice, s katero je moral premostiti zapreke pri sestavljanju takega dela v malem mestu, in še večje žrtve v načinu življenja, ki jih zahteva tako delo samo po sebi. Še posebej, če se naloge, ki jo navadno rešujejo bogato opremljene znanstvene inštitucije, loti posameznik. Pri sami objavi rezultatov tega svojega dela je sprva naletel na nepremagljive ovire. Seveda je bilo jasno, da v reviji Izvestije Muzejskega društva za Kranjsko takega načrta ni bilo mogoče uresničiti, in objava v reviji je imela predvsem namen pokazati pomen tega dela in dokazati možnost njegovega uresničevanja. Toda Slovenska matica, ki je od leta 1892 izdajala zemljepisno podobo in zgodovino "sloven-

ske zemlje" po zgodovinskih deželah, glede celotne slovenske zgodovine pa imela v načrtu Trdinovo delo, je Kosov načrt glede izdaje virov leta 1896 odklonila. Vendarle je morda prav v zvezi s temi vprašanji matični knjižni odbor leta 1896 postavil načrt nove skupne Zgodovine slovenskih pokrajin, za katero so se obrnili na Kosa s prošnjo, da prevzame dobo od leta 800 do 1282. Kos pa je odgovoril, da prevzame dobo od 500 do 1282. Bibliografija Kosovega dela v tem in naslednjem času kaže, kako sistematično je širil svoje raziskovanje na čas *pred* prej obravnavanim 9. stoletjem in slovenskem srečanju s Konstantinom in Metodom. V svojih razpravah je obravnaval položaj slovenskega ozemlja (pokrajinsko delitev, ceste, topografijo) pod rimsko oblastjo, dobo avstro-ogrske oblasti in zgodovino oglejskih in gradeških patriarhov še pred njihovim bližnjim stikom s Slovenci, v stvarni razpravi je dokazal nemožnost kakršnih koli teorij o slovenski avtohtonosti na današnjih slovenskih tleh, nato pa nadaljeval z gradnjo zgodovinske podobe slovenskih napadov na Bizanc in selitve Slovencev na Balkan in v Vzhodne Alpe, naselitve Slovencev in njihovega razvoja v dobi "samostojnosti" do srede 8. stoletja, pokristjanjevanja Slovencev, zgodovine slovenskih dežel sredi 9. stoletja s posebnim ozirom na Spodnjo Panonijo, dobe cesarja Arnulfa (876–899), čemur je pozneje dodal še razpravo o madžarskih vpadih in o zgodovini Kranjske s težiščem na dobi po koncu madžarskih vpadov do leta 1000. Ko tri leta po prevzemu naloge ni bilo kakega novega sporočila in nobenega navodila s strani Slovenske matice o načrtovanem delu, se je Kos sam leta 1899 obrnil nanjo s sporočilom, da je "kolikor toliko končana prva knjiga o Zgodovini Slovencev v srednjem veku, katera obsega dobo od 500–900 ter bi imela nad 500 tiskanih strani". Predložil je naslednji načrt dela:

"I. Razmere po naših krajih pred prihodom Slovencev.

- a) Zemljepisne črtice.
- b) Politična zgodovina.
- c) Cerkevna zgodovina.

II. Najstarejša zgodovina Slovencev.

- a) Jugoslovani v šestem stoletju.
- b) Naselitev Slovencev in njih razmere k Obrom.
- c) Doba slovenske samostojnosti.
- d) Verske in kulturne razmere poganjskih Slovencev.
- e) Krščanstvo ob slovenskih mejah in njegov vpliv na Slovence.

III. Karolinška doba.

- a) Zemljepisni pregled.
- b) Politična zgodovina.
- c) Cerkvena zgodovina.
- d) Kulturna zgodovina."

Glede na dela, ki so bila že objavljena do leta 1899, je k posameznim poglavjem opozarjal, kar je že izdanega (vse za I. za II. a in b, za III. a, b, c.), in povprašal, kdaj bi Matica "to knjigo rada natisnila".

Odgovor matičnega knjižnega odbora in Levčev pripis k njemu sta načrtu Zgodovine Slovencev odvzela vsako resnost. Kos naj bi skrčil svoj rokopis na polovico; doba pred naselitvijo Slovencev naj bi se le "omenila v uvodu prav na kratko", objava pa pride v poštev šele, ko bi imela založnica (tj. Slovenska Matica) v rokah celoten rokopis Zgodovine, ker "bo morala biti vsa pod vrhovnim uredništvom zasnovana"; pri tem pa za dobo reformacije sploh še ni bilo avtorja, ki bi jo prevzel v delo. To pomeni, da bo, ko bodo vsi zgodovinarji, kakor so sprejeli zadolžitve, predložili svoje delo, odbor o tem sklepal in objavil delo vseh avtorjev v združenem gradivu zgodovine Slovencev.

Le preveč je razumljiva Kosova nejevolja, ko je moralo ostati večletno delo nedokončano. Izraz je našla v pismu iz začetka leta 1900, v katerem je izrazil svoje mnenje tako o odklonitvi prejšnjega predloga glede izdajanja virov kot o stališču knjižnega odbora o Zgodovini Slovencev in zapisal: "*Gospodom se zdi, da bi bila knjiga, ki obsega štiri stoletja iz slovenske zgodovine, preobširna, ako bi imela 500 tiskanih strani. Bog obvaruj, da bi se tedaj povprek porabilo za opisovanje enega stoletja 125 strani ... Rokopis moram za polovico skrčiti.*"

Potem naj pa ta rokopis tako dolgo časa leži v Matičnih prostorih, da se bode vsem gospodom zljubilo končati svoje delo. Za eno dobo, namreč za reformacijo, se dotični pisatelj še išče. Nato šele pride čas, da se pod vrhovnim uredništvom vsi spisi enotno zasnujejo, z drugimi besedami popolnoma predelajo, ako bodo kaj takega želeli kaki sitni, nagajivi ali pa maščevalni gospodje v vrhovnem uredništvu. Na tem mestu naj odkritosrčno povem, da jaz tega dela ne bodem doživel, ako se bode res tako postopalo. Marsikateri gospod je obljubil, da obdela to ali ono dobo. Vprašanje je, ali bo to tudi storil. Nekateri pa, vsi pa ne. Zaradi kakega takega gospoda zanikrneža bodo morali drugi spisi čakati v knjižnici Slovenske Matice, dokler ne zastarajo in pisatelji ne pomrjejo. Mislim sem, da gospode odbornike še prav razveselim, ako jim opišem nekoliko natančneje najmanj znano dobo iz slovenske zgodovine in sicer na podlagi pravih zgodovinskih virov. A motil sem se. Zdi se mi, da so gospodom neosnovane čenčarije, hipoteze in bajke, prepisane iz Valvasorja, Dimitzta, Trdina in drugih, lepše, kakor pa zgodovinska resnica. Drugod nabirajo zgodovinsko gradivo, potem ga obdelujejo in nato šele pišejo zgodovino. Pri nas pa gospodje pri prvem literarnem zavodu, ako se jim kaj takega ponuja, odgovarjajo, da na kaj takega ne reflektirajo, ker bi bilo to prestrokovnjaško. Človeku se včasih milo stori, ko vidi, koliko je zgodovinskega gradiva, katero bi nam lahko razjasnilo marsikatero dobo iz naše preteklosti, in kako malo ga poznajo naši zgodovinarji, med katerimi so tudi tisti, kateri hočejo veljati za boljše." (Pismo je datirano s 15. novembrom 1896.)

V uvodu v gornje pismo Kos še posebej opozarja na svojo kritiko takega pisanja zgodovine, kakršno označuje v pismu.

Na to pismo Kos ni dobil nobenega odgovora – knjižni odbor je očitno vztrajal na stališču, da Slovenska Matica ne bi mogla objaviti Zgodovine Slovencev, ki bi morala spriči Kosovega začetka obsegati "okoli 120 pol". Tako je bila štartna palica pri objavi podobnega dela izročena Mohorjevi družbi,

ki je ta obseg še za četrtno preseglal, seveda pa na bistveno nižji ravni, kot jo je določal Kosov rökopis. Po tem drugem razočaranju pri Slovenski Matici je Kos nehal sodelovati v njenih publikacijah. Vrnil se je k svojemu najljubšemu načrtu, pripravi objave virov za zgodovino Slovencev, in se je končno obrnil na slovensko javnost, tako da je objavo v Domu in svetu zaključil z željo, "da bi zbrali vse znane zgodovinske vire, ki nam pojasnjujejo našo preteklost ter jih potem uporabili tako, kakor bi zahtevala njihova vednost in zanesljivost". Njegov rojak, sorodnik in sovaščan Janez Ev. Krek je nato posredoval, da je objavo prevzela Leonova družba v Ljubljani (takrat je bil Krek predsednik omenjene družbe) in omogočila izdajo doslej najboljše, najbolj strokovno podprto opisane zgodovine Slovencev, ki obenem za čas do srede 13. stoletja pomeni tudi temeljno delo našega zgodovinopisja: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Pomen tega dela je težko z nekaj besedami opisati, ker je preveč vložnega znanstvenoraziskovalnega dela za našo zgodovino, ki je do te objave še nismo poznali takšne, kot dejansko je.

Že leta 1902 je izšla prva knjiga, leta 1906 druga, leta 1911 tretja in leta 1915 je bilo pripravljeno gradivo za četrto knjigo, ki pa je izšla po vojni leta 1920, medtem ko je peta knjiga izšla šele leta 1928, posvečena pa je spominu na svojega avtorja, z uvodom in registri, ki jih je napisal avtorjev sin, Milko Kos. "Po vsebini so vse knjige urejene enako: uvod podaja v lahko razumljivi pripovedujoči obliki politično, cerkveno in kulturno zgodovino obdobja, obravnavanega v posamezni knjigi Gradiva; kritičen pregled pripovedujočih virov; gradivo v obliki obširnih regist v slovenskem jeziku s pritegnitvijo originalnega besedila in navedbo literature ter kritičnim aparatom; končno osebni, krajevni in stvarni registri" (Milko Kos).

V teh petih knjigah je Franc Kos izdal okrog 4.000 registov za slovensko zgodovino in ustvaril v resnici prepotrebno trdno podlago za obravnavanje prvih treh četrtin tisočletja slovenske zgodovine. Pa ne le slovenske. Prva knjiga je bila pol stoletja

tudi najboljša zbirka virov za naseljevanje Južnih Slovanov v 6. stoletju, ki so jo morali spričo tega pri obravnavanju zgodovine svojih narodov uporabljati tudi drugi zgodovinarji, ne le slovenski, marveč tudi hrvaški in srbski. V uvodih v posamezne zvezke Gradiva je Kos podal že tudi očrt, predvsem zunanji, slovenske zgodovine, precej v slogu svojih razprav iz zadnjega časa (le da v bistveno krajšem obsegu). V njih obravnava predvsem historično geografijo, politično in cerkveno zgodovino, v četrti knjigi pa tudi kulturno zgodovino. Gradivo tudi glede na vire, ki so objavljeni drugod v celoti, ni le register dejstev in napotilo, kam naj se obrne zgodovinar, če želi določeni vir podrobneje pretresti. Vsi viri so tehtno pretreseni, marsikatera lokacija ali zgodovinski podatek, datum in podobno popravljeni. Skratka, v Gradivu samem se skriva v resnici življenjsko delo celega človeka.

Gradivo je poslej predstavljalo središče vsega Kosovega življenja in dela. Tudi poslej se je včasih moral braniti pritiskov, naj čim prej nadaljuje, kakor ob drugi knjigi, ki jo je Josip Gruden želel imeti čim prej za tiskarno, češ da "absolutne popolnosti pri takem delu itak ni mogoče doseči" in naj tudi Kos objavi kar "gradivo, ki ga imate nabranega" (27. 3. 1905), pa mu je avtor takoj odgovoril, da se "II. zvezek počasi pripravlja", da pa je "bolje, da se knjiga en mesec ali dva pozneje začne tiskati, kakor pa da bi imela razne pomanjkljivosti ali pogrške" (30. 3. 1905). Pri tem pa se je Kos že oziral z upanjem na čas po upokojitvi, ki ga bo mogel posvetiti le še znanstvenemu delu na pripravljanju Gradiva. Obseg dela za Gradivo pa se ne kaže le v objavljenih knjigah. Ob kritičnih pripravah zanj so se mu začeli nabirati popravki lokalizacij v različnih izdajah virov, ki jih je začel objavljati v krajših razpravah o "topografskih drobtincah". Delo pa se je spričo načrta, da naj bi Gradivo seglo do leta 1500, razraščalo tudi sicer. Medtem ko je bila do srede 13. stoletja večina virov že objavljena, tako da je bilo treba tekste le preverjati in pretresati lokalizacijo krajev, časovne podatke in podobno, je moral avtor za nadaljnjo dobo pristopiti k pionirskemu delu v arhivih.

Najpomembnejše delo Franca Kosa je zapisano v teh petih knjigah, ki obsegajo cca 3.000 strani Gradiva za zgodovino Slovencev od leta 500 do 1260. V vsaki knjigi so navedeni zgodovinski viri, skupno zajemajo 3.146 regestov. Foto: Franc Pfajfar

Čprav je bilo to delo za enega samega človeka preobsežno, ga je vendar opravil samostojno. Sam je ob priliki povedal, da si je iz Društvenega arhiva na Dunaju izpisal več kakor 5.000 kratkih regestov dotlej še neobjavljenih listin za slovensko zgodovino od 13. do 15. stoletja.

V zvezi s prvo knjigo Gradiva za zgodovino Slovencev poznamo pripoved pisatelja Franca Saleškega Finžgarja, ki v svojih spominih Leta mojega popotovanja (1962) pripoveduje, kako ga je Janez Ev. Krek spodbudil k pisanju romana Pod svobodnim soncem, "povesti davnih dedov". "Leta 1903 sem bil pri Kreku. Pred seboj je imel Kosovo gradivo, ki je izšlo leta 1902. Tako me je vprašal: 'Fantič, ali si to knjigo prebral?' - 'Nisem je še.' - 'Beri in študiraj!' Imel je odprto tam, kjer Sloven odgovarja: 'Doklercajt (tako je rekel Krek po selško) je kaj sonca in doklercajt je kaj mečev, se Sloven ne poda.' Samo to mi je navedel. Nato je rekel: 'Vidiš, v naši stari zgodovini je polno imenitne snovi za vas pismarje, kralje fantazije. Loti se kaj ta

kega.'" Finžgar je prebral prvo knjigo obsežnega Gradiva za zgodovino Slovencev in tako je nastala ideja o njegovem najuspešnejšem romanu Pod svobodnim soncem. Vsako zgodovinarjevo delo je le stopnica na poti, ki vodi v nova spoznanja. Zato se ne moremo čuditi, da današnja zgodovinska znanost - ki uporablja sodobna odkritja in modernejše znanstvene metode - vidi dlje, uporablja še druge vire, posebej globlje in širše, kakor je to mogel Franc Kos. Vendar prav delo, ki ga je opravil Franc Kos, in sicer največ sam, je bistveni pogoj za to, da so njegovi nasledniki na istem polju mogli pristopiti k preiskavam, ki prinašajo nova spoznanja, gredo po stopnicah naprej. Prav zaradi tega pa je njegovo delo, ki predstavlja epoko v razvoju zgodovinske vede med Slovenci, najtrdnjši spomenik, ki si ga je mogel postaviti. Tudi danes, 92 let po smrti, sega s svojimi deli vsak dan v roke slovenskim zgodovinarjem, ki poskušajo nadaljevati njegovo delo, in jim pomaga reševati razna vprašanja naše preteklosti, ki si jih sam še ni utegnil zastaviti.

Spominska plošča na rojstni hiši pri Kosovih v Selcih. Foto: Franc Pfajfar

Prva samostojna država Slovencev

Znan je tudi rek, da "narod brez zgodovine in jezika" ni narod. Torej mi s ponosom lahko zatrdimo, da imamo svojo lastno zgodovino in tudi svoj lastni jezik, torej smo narod v družbi narodov. To oboje je združeval Franc Kos, ker je bil neutrujen, vrhunski zgodovinar in zelo zaveden Slovenec. Človeka pa spoznamo tudi po njegovih delih, zato je prav, da na tem mestu vključimo izseke iz njegove prve knjige *Gradivo za zgodovino Slovencev* o nastanku prve samostojne Slovenije, kar mogoče še premalo poznamo in se s tem premalo zavedamo naše samobitnosti.

"Nastop Slovencev: Ko so Langobardi leta 568. zapustili Panonijo, so Obri dobili po pogodbi, katero so z njimi sklenili, Ogrsko in Erdeljsko v svojo oblast. Ker se sami niso pečali s poljedelstvom in trgovino, so potrebovali po zemljah, po katerih so prej Langobardi in Gepidje prebivali, takih podložnikov, kateri so radi obdelovali polje in se ukvarjali s trgovino. Taki ljudje so bili Slovani, ki so se vsled tega prav hitro razširili po vsej obrski državi. Trditi

smemo, da so Obri podpirali razširjanje slovanskih prebivalcev po svojih pokrajinah in da jih tedaj vsaj od začetka nikakor niso zatirali, kajti drugače jih ne bi privabili na svoja tla." (Nekateri pisatelji so trdili, da so si Slovenci že pred Kristusom osvojili svojo sedanjo domovino. Resničnost te hipoteze so v prvi vrsti hoteli dokazati s pomočjo etimologije.)

"Kakšne narodnosti so se okoli leta 600 nahajale v obrski državi in v kakšnem razmerju, nam kaže kratka notica pisatelja Theophylakta, ki navaja, da so Bizantinci pri neki priložnosti blizu Tise ujeli del obrske vojske, in sicer 3000 Obrov, 2200 drugih barbarov ter 8000 Slovanov. Kakor se kaže, so ti na obrski zemlji po številu presegali Obre in še razne druge narode. Med tistimi Slovani, ki so prišli na obrsko zemljo, so bili tudi predniki sedanjih *Slovencev*. Brez dvoma so se naselili po pokrajinah ob zahodni meji obrske oblasti v bližini nekdanjega rimskega Norika. Prebivalci te dežele so bili takrat nekako osamljeni. Na jugozahodni strani so imeli za sosede arijanske Langobarde, ob severo-zahodni meji so prebivali poganski Bavarci in na njih vzhod-

ni strani se je razprostirala obrska država. Noričani so bili keltsko-romanskega plemena in pa katoliške vere. Še v sredi šestega stoletja so bile v Tiburniji, potem prej ko ne v Celeji in morebiti tudi v Poetoviju škofovske stolice. Večina nekdanjega Norika je nagnjena proti vzhodu. Od te strani so po letu 568. začeli Slovenci prodirati na noriška tla ter so svoje osvajanje ponavljali tako dolgo, dokler si niso osvojili zemlje ob Savi, Dravi in Muri. Prvotni prebivalci niso mogli uspešno odbijati navalov naših pradedov, ker niso od nobene strani dobili kake izdatne pomoči. Sosednji Langobardi so bili vsaj v prvih letih, odkar so bivali po Italiji, bolj naklonjeni poganskim Obrom in Slovencem kakor pa katoliškim Rimljanom, s katerimi so se dolgo časa vojskovali. Bizantinci in Franki bi raje pomagali narodom iste (krščanske) vere po Noriku, a so bili preveč oddaljeni; razen tega so pa oboji imeli takrat dovolj opraviti s svojimi domačimi zadevami. Noričani so se morali zanašati le na svoj meč in na svoje zidovje, in če prav so brez dvoma hrabro branili svoje imetje in življenje, so bili na zadnje vendar premagani. Napačna bi bila misel, da so Slovenci kar nekako tako brez težav in bojov posedli svojo sedanjo zemljo."

"Kako so Slovenci postopali po noriških tleh, nam kaže med drugim to, da so bila prej cvetoča mesta v tistem času razrušena, Kristusova vera pa tako popolnoma zatrta, da ni bilo potem med Slovenci skoraj 200 let nobene krščanske cerkve. Preden so Langobardi prišli v Italijo, so imeli oglejski dušni pastirji metropolitansko oblast čez škofije po Karantaniji. Ko pa so se po tej pokrajini naselili Slovenci, je ta oblast za dolgo časa popolnoma prenehala (Izvestja, XI, 108.) Najverjetneje so Slovenci uničili celjsko in tiburnijsko škofijo. Ondotne prebivalce so pomorili ali pa odvedli v sužnost. Le nekaterim se je posrečilo, da so rešili svoje življenje in svojo prostost, ko so pribežali na morske otoke in druge varne kraje. Kakor se kaže, je celjski škof Ivan na Gradežu iskal zavetja pred sovražniki. V istrskem Novem gradu je bil leta 599. za škofa postavljen neki Ivan, ki je prišel ali pa morebiti prav za prav pribežal iz Panonije. Verjetno so Slovenci, ko so dospeli na ozemlje

sedanje slovenske domovine, tukaj razdrli in požgali mnogo rimskih mest. Tako je padla nekdanja Celeia (Izvestja, XI, 108), Tiburnia ali Teurnia je izginila in še druga mesta so bila uničena. Kraj Aguntum je bil precej daleč na zahodu in zato se okoli leta 611. še omenja, kajti takrat so ravno tam Slovenci premagali Bavarce. Prej ko ne so Slovenci pri tej priložnosti tudi razdrli imenovani kraj. Morebiti so v istih dneh tudi opustošili vso ondotno okolico, kajti v neki listini iz 1. 770. beremo, da je bila vsa tamošnja zemlja že od starodavnih časov sem, tedaj morda od leta 611 naprej pusta in brez prebivalcev."

"Slovenci so prišli v svoje sedanje pokrajine med letom 568. in 595. Polastili so se vse zemlje do izvirov reke Drave in Mure. Še 1. 770. je bila meja med slovensko in bavarsko zemljo pri Innichenu na sedanjem vzhodnem Tirolskem (regest št. 239). Slovenci so se naseljevali po nekdanjem Noriku in drugih sosednjih pokrajinah tako, da so šli ob rekah navzgor. Kjer so dobili za obdelovanje pripravnih ravnin in dolin, tam so si napravili selišča. Tako so polagoma zasedli sedanjo Kranjsko, Koroško, Štajersko ter velik del Primorskega. Dalje so se polastili sedanjega vzhodnega Tirolskega in solnograškega Lungaua. Njih naselbine so se nahajale po sedanji Dolnji in nekoliko tudi Gornji Avstriji ter po zahodnem delu Panonije. Zahodna meja slovenske zemlje se je vlekla v sedmem in osmem stoletju, ko so Slovenci najbolj daleč segali proti zahodni strani, od izvira reke Drave proti severu k gori, imenovani Dreiherrnspitzi, nato proti vzhodu po gorskem slemenu Visokih Tur nekako do izvira Mure, od tam proti severu po razvodju med Salico na eni strani, Muro in Anizo na drugi do Dachsteina, potem dalje k Mrtvem gorovju ter več ali manj po razvodju med Travno in Anizo k Donavi, kjer so se dotikali Čehov. Mnogoštevilčna slovenska krajevna imena, katera nahajamo po vseh dotičnih straneh do opisane meje, nam dokazujejo, da se je slovenska zemlja res tako daleč proti zahodu razprostirala. To trditev potrjujejo tudi nekatere listine." (Izvestja, XI, 116.)

"Kljub temu, da so se Slovenci pred dobrimi tisoč leti razprostirali od izvira reke Drave pa do

Panonske nižine ter od Donave pa do Jadranskega morja, je bilo vendar njih skupno število nezatno. Marsikateri deli, katere dandanes pokrivajo vasi in polja, so bili takrat neobdelani in napolnjeni s širokimi gozdi. Ko so Slovenci prišli v svojo sedanjo domovino, so se naselili rajši po ravninah in dolinah; gorovja so se ogibali. Le tam, kjer so se doline tako polagoma vzdigovala, kakor npr. ob Savi, Dravi in Muri, so prodrli daleč v nje. Ker so bili Slovenci po svoji novi zemlji jako redko naseljeni, je bil to pozneje glavni vzrok, da so v nekaterih stoletjih izgubili polovico svojih pokrajin.

Leta 595 je šel bavarski vojvoda Tasilo I. s svojo vojsko v pokrajino Slovencev, jih premagal ter se z bogatim plenom vrnil v svojo deželo (gl. regest št. 112). Kaže se, da so se Slovenci do takrat že precej dobro udomačili na svoji zemlji in da jim sosednji narodi niso odrekli lastninske pravice do nje. Kmalu potem (leta 596.) so Bavarci na novo napadli Slovence; a ti so dobili pomoč od obrskega kakana ter napadalce premagali in do zadnjega moža pobili (št. 116). Štiri leta pozneje so naši predniki skozi severno Istro začeli siliti v Italijo (št. 131)."

"Ko je na Bavarskem umrl vojvoda Tasilo I., mu je sledil njegov sin Garibald. Tega so Slovenci okoli leta 611. pri Aguntu premagali ter opustošili bavarsko zemljo. Nato so Bavarci zbrali svoje trume, vzeli sovražniku plen ter ga pognali iz svoje dežele (št. 147). Nekako v tistem času so slovanske čete napadle bizantinsko Istro, pomorile v njej mnogo sovražnikov ter strašansko opustošile ves polotok (št. 148). Slovenci so bili takrat še pogani. Med letom 612. in 615. je nameraval sv. Kolumban, ki se je v tistem času mudil v Bregenzu ob Bodenskem jezeru, da bi jim prišel oznanjvat božjo besedo. A kmalu se je prepričal, da Slovenci še niso zreli za sv. vero (št. 151).

Okoli leta 620. je Lopichis, praded langobardskega pisatelja Pavla Dijakona, s pomočjo neke Slovenke ubežal z obrske zemlje ter prišel v Italijo (št. 153). Kaže se, da so bili Slovenci takrat še Obrom podložni. Slovenci so se dalj časa kaj svobodno gibali pod obrsko nadoblastjo. To je že iz tega razvidno, da

so večkrat na svojo roko brez obrskih poveljnikov in brez obrskega nadzorstva udarili na kakega sovražnika. Postopali so dostikrat tako, kakor da bi bili popolnoma samostojni. Znano nam je, da so okoli leta 611. Slovenci brez Obrov premagali bavarskega vojvoda Tasila (št. 147). Nekako v istem času so brez Obrov napadli Istro (št. 148). Da so bili Slovenci le prav malo odvisni od Obrov, nam kaže to, da zgodovinski viri, če je treba omeniti zemljo ob Savi, Dravi, Muri in Soči, poznajo pač slovensko pokrajino (št. 112) in slovenski okraj (št. 146), ne pravijo pa, da bi to bila obrska pokrajina ali pa obrski okraj."

"V bojih med Slovani in Obri se je posebno *Samo* odlikoval s svojo hrabrostjo. Najbrže je bil slovanskega rodu, ne pa frankovski trgovec. Ko Slovani vidijo njegovo srčnost, ga postavijo za svojega kralja. Vladal jim je 35 let (623–658). Pod njegovim vodstvom so Slovani večkrat premagali Obre ter se popolnoma otresli njih nadoblasti (št. 154). Središče Samove države je bilo Češka s sosednjimi deželami. Na severu so se s Samom združili polabski Srbi, katerim je takrat vladal knez Drvan; na jugu so bili Slovenci Samovi zavezniki. Njegova slovanska država je bila nekaka narodna zveza med Čehi, Slovenci in polabskimi Srbi."

"Alemani in Langobardi so se srečno vojskovali s Slovani. Drugače se je godilo Frankom, ki so bili v tridnevem boju pri Wogastisburgu popolnoma potolčeni. Uabogert je izgubil velik del svoje vojske ter je moral bežati v svojo državo. Vsled njegove nesreče pri Wogastisburgu so bili tudi uspehi Langobardov in Alemanov brez pomena (št. 163). Kmalu potem so Slovani vsled ukaza svojega kralja Sama začeli napadati Turingijo in druge frankovske pokrajine (št. 163, 165, 166, 167, 168). Slovenci so se leta 623 ali pa nekoliko pozneje s pomočjo kralja Sama otresli obrske nadoblasti. Nad dvesto let (623–828) so jim potem vladali domači vojvodi (to je čas prve samostojne države Slovencev). Prvi po imenu znani vojvoda je bil Valuk, sovrstnik kralja Sama in njegov zaveznik, če je bilo treba udariti na tuje sovražnike. Da so bili Slovenci že leta 631 samostojni, kaže nam to, da je takrat pri njih 700 Bolgarov iskalo zavetja.

Slovenski vojvoda Valuk jih je gostoljubno sprejel, ne da bi se bil bal zameriti na eni strani Obrom, na drugi pa Frankom. Ker je bil zvezan z drugimi Slovani, ki so živeli pod Samovo oblastjo, je bil varen pred obrsko in frankovsko silo (št. 164). Dokler je kralj Samo vladal, so imeli Slovenci v obče mirne čase.

Leta 631 so jih pač napadli Langobardi, kakor je bilo že omenjeno, a potem jih ni nobeden več nadlegoval. Langobardi so jih pustili pri miru, isto tako tudi Obri in Bavarci. Tudi se ne poroča, da bi bili Slovenci v tistem času prestopili svoje meje ter s svojimi napadi motili sosednje narode. Kaže se, da so se Langobardi, Obri in Bavarci bali Samove roke; a na drugi strani so se pa tudi Slovenci morali brzdati ter niso smeli napadati tujih zemelj. Ko pa je Samo umrl, je razpadla njegova mogočna država in Slovenci so se zopet začeli na svojo roko vojskovati *z Langobardi*.

Okoli leta 630. je sv. Amand iz Belgije prišel na slovensko zemljo ter tu začel ondotnim prebivalcem oznanjevati sveto vero. Nekatere je pač pridobil krščanstvu, a velika množica ljudstva se ni hotela spreobrniti. Ko je sv. Amand videl, da ima njegovo prizadevanje le malo uspeha, je zapustil slovenska tla ter se vrnil v Belgijo (št. 162). Ko je vladal langobardski kralj Grimuald, se je okoli leta 663 zoper njega uprl furlanski vojvoda Lup. A nadenj je kralj na pomoč pozval Obre, kateri so nato v štiridnevem boju premagali furlanskega vojvoda pri vasi Flume na Furlanskem. Vojvoda je izgubil življenje, begunci pa so iskali zavetja po utrjenih gradovih. Obri so nato nekaj časa plenili in požigali po Furlaniji (št. 177). Po Lupovi smrti je okoli leta 664. hotel njegov sin Arnefrit postati vojvoda furlanski. Ker pa se je zbal kralja Grimualda, je ubežal k Slovencem v Karantanijo. Z njihovo pomočjo bi se rad polastil furlanskega vojvodstva. Mnogo Slovencev se mu je pridružilo ter ga spremljalo v njegovo domovino. A Furlani so ga nato pri Nemah napadli, premagali in ubili (št. 178). Ta notica Pavla Dijakona nam dovolj jasno kaže, da so bili Slovenci po Karantaniji okoli leta 664. popolnoma samostojni. Uporen sin tujega kneza ne bi pri kakem odvisnem narodu iskal zavetje in vojne pomoči."

V vsem času zasledimo več bojev Slovencev z ostalimi sosedi, katerih tukaj ne bi naštevali, čeprav Slovenci večinoma nastopajo kot branitelji svoje zemlje. Večkrat so bili tudi premagani, izropani, pomorjeni, odvedeni v suženjstvo. Iz tega razloga lahko sklepamo, da je med preseljenimi Slovenci ostalo tudi kakšno ime kraja slovenskega izvora.

"Če se oziramo na boje med Slovenci in Furlani, o katerih nam Pavel Dijakon poroča, vidimo, da so bili Slovenci vsakokrat napadalci, a Furlani so napade odbijali. Le enkrat so bili Furlani ofenzivni, ko jih je vojvoda Ratchis pripeljal na kranjsko zemljo. Znano je, da je napadalec v obče močnejši od tistega, ki mora odbijati napade. Zato bi smeli trditi, da so bili Slovenci v raznih bitkah navadno srečnejši kakor pa Furlani. Uspeh teh bojev med Slovenci in Furlani je bil ta, da so se naši predniki polastili nekaterih okrajev, kateri so bili pod rimsko oblastjo deli Italije. Kar se tiče narodnostne meje med Slovenci in Furlani, naj omenim, da kraji Oglej, Kormin, Iplis, Čedad, Neme, Rtin in Gumin so bili furlanski, kar se more iz zgodovinskih virov dokazati. Znano je, da so okoli leta 610. gradovi Kormin, Iplis, Čedad, Neme, Rtin, Gumin in Osoppo služili Langobardom kot zavetje pred Obri (št. 145). V Korminu so okoli leta 737 oglejski patriarhi imeli svojo stolico, kar kaže, da so v rečenem mestu prebivali katoliški Furlani, ne pa Slovenci, ki so bili takrat še poganske vere (št. 213). Prej omenjeni kraji nam pa tudi zaznamujejo črto, nad katero se je pričeval slovenski živelj najbrže že pred tisoč leti in se je bolj ali manj ohranil do današnjega časa. Znano je, da nekoliko kilometrov nad Korminom, Čedadom, Nemami, Rtinom in Guminom še sedaj prebivajo Slovenci. Krajevna imena in zgodovinski dokumenti nam dokazujejo, da je bilo prav mnogo slovenskih naselbin tudi po notranjih delih Furlanije, posebno pa ob cesti, ki je držala iz Vidma proti jugozahodu, ter med rekama Stello in Taljamentom. O teh naselbinah bi smel trditi, da so nastale z dovoljenjem tistih gospodov, ki so vladali po Furlaniji. Slovenci so se po takih krajih kot poljedelci na tistem naselili ter morali od zemlje, katero so dobili v last, plačevati dotičnim gospodom prime-

ren davek. V političnem oziru so bili ti Slovenci brez pomena. Ker so ločeni od svojih rojakov živeli med tujimi ljudmi ter bili pokorni tujim oblastnikom, zato se ne bomo čudili, da so v teku časa izgubili svojo narodnost. Le krajevna imena po dotičnih straneh Furlanske nižine nam še vedno jasno pričajo, da se je tudi tam nekdaj glasil slovenski jezik."

"Severna meja do dežele Bavarske ... Iz nekega drugega vira je razvidno, da so Slovenci okoli leta 725 prekoračili Visoke Ture ter pridrli na Solnograško. V Pongau-u je bavarski vojvoda Teodo pred letom 718 ustanovil cerkev in samostan na čast sv. Maksimilijanu. Oboje so okoli leta 725 Slovenci razrušili. Mnogo časa sta bila potem cerkev in samostan podrti, ker je vedno pretela nevarnost, da bi Slovenci na novo uničili ta poslopja, če bi se zopet postavila (št. 205). Ker pongauski prebivalci niso iz strahu pred Slovenci mnogo let z nova napravili dotične cerkve in samostana, se iz tega lahko sklepa, da naši predniki niso samo enkrat prišli v tiste kraje plenit, temveč večkrat. Vir imenuje Slovence prvokrat 'crudeles paganos', drugokrat pa 'crudelissimos paganos'. Slovenci takrat še niso bili kristjani. Iz teh podatkov se vidi, da so bili Slovenci, ko so prihajali na bavarsko zemljo plenit in morit, prav tako brezobzirni in krvoločni, kakor tisti Slovani, ki so v šestem stoletju skoraj leto za letom napadali bizantinsko državo. Nič boljši od Slovencev niso bili

Bavarci, ki so včasih pridrli na slovensko zemljo, jo opustošili ter nalovili mnogo ljudi, katere so potem kot sužnje odvedli s seboj. Najbrže so nekatera slovenska krajevna imena po Bavarskem nastala tako, da so pri takih napadih ujeti Slovenci bili poslani na ondotno ozemlje, katero so potem začeli trebiti in obdelovati. V kraju, Holzhusir imenovanem, je še leta 771 živela podložnica Saška, ki je bila slovenskega rodu (št. 240).

V teku časa so se razmere med obema narodom ublažile tako, da so leta 743. Slovenci pomagali Bavarcem, ko so se ti vojskovali s Franki, Čeprav so Bavarcem razen Slovencev tudi Saši in Alemeni prišli na pomoč, vendar so bili ob Lechu premagani in njihov vojvoda Odilo je moral odslej priznavati frankovsko nadoblast (št. 217). Kmalu potem, najbrže med letom 743. in 748., so Obri začeli nadlegovati karantanske Slovence. Slovenski vojvoda Borut se je, ker je bil sam preslab, da bi bil odgnal Obre, obrnil do Bavarcev ter jih prosil pomoči. Ti so tudi kmalu nato pomagali Slovincem pregnati Obre. Vendar so naši predniki drago plačali Bavarcem njihovo ustrežljivost, ker so odslej morali priznavati vrhovno oblast frankovskih kraljev, katerim so bili, kakor sem že omenil, od leta 743 naprej tudi Bavarci podložni (št. 220).

Morebiti v tistem času ali pa tudi že prej so se Obri z nova polastili zemlje ob Donavi med Litavo in Anižo, po kateri so že pred nastopom kralja Sama

Karantanija
okoli leta 800.
Vir: Wikipedija

gospodovali. Redko naseljeno prebivalstvo po teh straneh je bilo večinoma slovenske narodnosti. Iz nekaterih listin iz devetega stoletja je razvidno, da so odotno zemljo zvali Slovenijo. Obri so v teku časa po tej pokrajini razširili svojo oblast do Aniže. Ta reka je leta 791 delala mejo med obrskim in bavarskim gospostvom (št. 280). Na ta način, da so Obri zasedli to zemljo, se je pretrgala vez, ki je združevala Slovence in Čehe."

Sprejem krščanstva med Slovenci

"Ožja dotika Slovencev z Bavarci je veliko pripomogla, da so se naši predniki polagoma pokristjaničili. Ko je bil slovenski vojvoda *Borut* prisiljen priznati frankovsko nadoblast, je moral v poroštvo zvestobe poslati na Bavarsko svojega sina Gorazda in svojega nečaka Hotimira, katera so spremljali še nekateri drugi Slovenci. Pri tej priložnosti je Borut izrekel željo, da bi se Gorazd in Hotimir na Bavarskem podučila v krščanski veri, kar se je tudi zgodilo (št. 220). Ko je vojvoda Borut umrl, mu je sledil z dovoljenjem frankovskega kralja okoli leta 750. njegov sin *Gorazd*, ki je bil takrat že kristjan. Zanj so namreč prosili karantanski Slovenci pri Bavarcih ter ga potem, ko je prišel k njim, povzdignili v svojega vojvoda (št. 223). Mogoče je, da se je že takrat na Gosposvetskem polju vršil oni starodavni obred, o katerem nam je znano, da je bil v navadi pozneje, ko so postavljali vojvode po Koroškem. Ker je bil Gorazd goreč kristjan, je začel delati na to, da bi se tudi njegovi podložniki dali krstiti. Vsled prizadevanja solnograških duhovnikov je nova vera med našimi predniki dobila že toliko privrženecv, da je takratni papež Caharija (št. 752) določil, da naj spada Karantanija v cerkvenem oziru pod solnograško škofijo (št. 224).

Po triletnem vladanju je Gorazd umrl in njegov naslednik je bil njegov bratranec *Hotimir*, za katerega so Slovenci prosili pri frankovskem kralju Pipinu ter ga potem, ko je prišel med nje, povzdignili za svojega vojvoda. Hotimir je bil goreč kristjan. Ko je še bival na Solnograškem, je močno nanj vplival

njegov učitelj in krstni boter Lupo, duhovnik na otoku Au v Chiemskem jezeru. Lupov nečak Majoran je bil tisti, ki je Hotimira spremljal, ko se je ta z Bavarskega vračal med Slovence. Hotimir je bil v cerkvenih zadevah vedno pokoren takratnemu solnograškemu škofu Virgiliju, od katerega je večkrat dobil dušnih pastirjev (št. 225). Ko je preteklo nekoliko časa, odkar je Hotimir nastopil vlado po Karantaniji, je prosil škofa Virgilija, da bi prišel med Slovence ter jih potrdil v sveti veri. To kaže, da se je do takrat dalo že veliko ljudi krstiti, ker zaradi neznatnega števila vernikov bi ne kazalo, da bi škof nastopil dolgo in težavno pot. Tej želji Virgilij ni mogel ustreči, zato je pa poslal med Slovence kot svojega namestnika škofa Modesta ter z njim duhovnike Wattona, Reginberta, Kozharja in Latina, potem diakona Ekeharda in več drugih klerikov.

Ko je škof Modest s svojimi duhovniki prišel v Karantanijo, je po raznih krajih posvetil več cerkva, tako npr. cerkev Marije Device pri Gospe Sveti, potem cerkev na Lurnskem polju na sedanjem Gornjem Koroškem in pa cerkev ob Ingeringu na sedanjem Gornjem Štajerskem (št. 232).

Prva izmed naštetih cerkva je bila pri Gospe Sveti ne daleč od Krnskega gradu na Koroškem. Brez dvoma sta bila Krnski grad in pa Gospa Sveta središče karantanskih Slovencev. Kakor se je dobrih sto let pozneje karantanski vojvoda Arnulf rad mudil v Krnskem gradu, isto tako najbrže tudi slovenski vojvode osmega stoletja. Ako je bil Krnski grad navedno bivališče slovenskih vojvodov, je pač umevno, da so ti kot dobri katoličani hoteli v bližini imeti tudi svojo cerkev.

Druga božja hiša je bila postavljena na sedanjem Lurnskem polju v tistem kraju, kjer je nekdanje rimsko mesto Teurnia ter bil še v šestem stoletju škofovski sedež. Ko je tedaj škof Modest v tem kraju napravil cerkev, je morebiti mislil na to, da bi se tu znova ustanovila nekdanja škofovska stolica. Ko je po Karantaniji gospodoval vojvoda Hotimir, sta zaporedoma dva papeža, namreč Štefan II. in Pavel I., potrdila določbo papeža Caharija, da naj Karantanija v cerkvenem oziru spada pod solnograško škofijo

(št. 231, 235). Škof Modest je ostal na slovenski zemlji do konca svojega življenja. Ni nam znano, katerega leta je umrl; najbrže okoli 765."

"V tem času je zaznanih veliko vojskovanja med samimi Slovenci in sicer poganski Slovenci so se upirali novi veri in zato so napadali vse pokristjanjene Slovence. Bavarski vojvoda Tasilo II. je leta 772 zbral svoje trume ter pomagal krščanski stranki, da je zopet prišla do oblasti (št. 244). S pomočjo Bavarcev so bili poganski Slovenci leta 772 ugnani tako, da se odslej, kolikor nam je znano, niso več vzdignili ter se polagoma tudi pokristjanili. Z narodnega stališča je bilo za Slovence dobro, da so sorazmerno zgodaj sprejeli sveto vero. Njim se ni godilo tako, kakor nekaterim polabskim Slovanom, ki se nikakor niso hoteli odpovedati veri svojih očetov. Pod pretvezo, da jih hočejo pokristjaniti, so se Nemci z njimi tako dolgo vojskovali, da so jih po nekaterih krajih popolnoma iztrebili, ne pa pridobili h krščanski veri."

"Ko so bili poganski Slovenci premagani, je *Volkun* postal vladar po Karantaniji. Ali je bil Hotimirov sin ali ne, ni znano; noben vir nam ničesar ne poroča o tem. Pod gospodstvom in po priprošnji vojvoda Volkuna je solnograški škof Virgilij šestkrat poslal raznih duhovnikov med Slovence, kar se je zgodilo med letom 772. in 784. Vojvoda Volkun je brez dvoma s pomočjo Bavarcev in proti volji poganskih Slovencev postal vladar v Karantaniji.

Škof Virgilij se je do svoje smrti trudil, da bi pridobil slovensko ljudstvo sveti veri. Osebnostni ni prišel nikdar na slovensko zemljo (cfr. št. 264), pač pa je večkrat poslal tja duhovnikov. Umrl je dne 27. novembra leta 784. (št. 265). Kdaj je Volkun končal svoje življenje, ni znano. Trditi smemo, da ga leta 795 ni bilo več med živimi, ker je takrat Slovincem gospodoval vojvoda *Vojnomir* (št. 293). Kakor solnograški škof Virgilij, tako je tudi njegov naslednik Arno, ki je bil posvečen dne 11. junija leta 785. (št. 266), skrbel za razširjanje krščanstva med Slovenci. Tudi on je po zgledu svojega prednika pošiljal duhovnike v Slovenijo, to je v Karantanijo in od leta 796. naprej tudi v Doljno Panonijo, hoteč tako ustreči željam tamkajšnjim vojvodom in županom (št. 267). Ko so

si leta 795 in 796 frankovske čete osvojile večino obrske zemlje, se je razširil na vzhodu tudi delokrog solnograških škofov. Njihova dežela vladanja je postala sedaj tako obsežna, da je kazalo, da se povzdigne v nadškofijo. To se je tudi zgodilo dne 20. aprila leta 798. Škof Arno sam se je napolil v Rim, kjer ga je papež Leon III. povzdignil v nadškofa ter mu podelil palij (št. 313, 314, 315, 316). Nato se je novi nadškof napolil proti frankovski državi. Med potjo ga je še oni strani Pada srečal kraljev poslanec, mu izročil pismo ter mu v imenu svojega gospoda rekel, da naj gre kar naravnost med Slovence oznanjevat božjo besedo. Arno ni mogel tega takoj storiti, ker je moral prej govoriti s kraljem. Hitro se torej napolil k njemu ter mu povedal, kar mu je papež Leon naročil. Ko je to storil, mu je kralj rekel, da naj gre med Slovence, skrbi kot višji duhovni pastir po njih zemlji za božjo službo ter s pridigami potrjuje ljudstvo v veri in krščanstvu. To je Arno, ko je prišel na slovensko zemljo, tudi storil ter med Slovenci posvečeval cerkve, postavljaj mašnike in učil ljudstvo (št. 318), kar se je najbrže zgodilo proti koncu leta 798."

"Nato je Arno po želji kralja Karola najbrže v začetku leta 799. posvetil Teodorika za škofa. Ta je bil tedaj drugi pokrajinski škof v Karantaniji. Kmalu potem sta ga nadškof Arno in pa mejni grof Gerold osebno pripeljala v Slovenijo, priporočila ga ondotnim knezom ter mu v oskrbovanje izročila Karantanijo in sosednje pokrajine na severni strani Drave do njenega izliva v Donavo. Novi škof je dobil oblast, da je po rečeni zemlji s pridigami in poučevanjem delal v korist slovenskega ljudstva, posvečeval cerkve, nastavljal mašnike ter sploh skrbel za božjo službo. Vendar je moral priznati solnograške nadškofe za svoje višje cerkvene pastirje. Vse to je škof Teodorik izvrševal, dokler je bil živ (št. 324).

Videli smo, da so posebno domači vojvodi po Karantaniji mnogo storili za razširjanje krščanstva med Slovenci, tako Gorazd, Hotimir in Volkun. Istih nazorov je bil tudi *Inko*, eden izmed njihovih naslednikov, ki je okoli leta 800. gospodoval po Karantaniji. Zaradi svoje razumnosti je bil jako priljubljen pri ljudstvu, katero mu je bilo tako naklonjeno, da

se je rado ravnalo po njegovih ukazih. Delal je na tem, da bi se vsi njegovi podložniki pokristjanili. Preprosto ljudstvo je kmalu pridobil za svoj namen; težje je to šlo pri velikaših. Ker je znal pametno postopati, je tudi te pregovoril, da so se dali krstiti (št. 336). Jako slabo smo podučeni o tem, kako se je krščanstvo razširjalo po južnih straneh slovenske domovine, kjer so imeli oglejski patriarhi svoj delokrog. Zgodovinski viri nam o njih uspehih skoraj ničesar ne poročajo. Navedli bi lahko dva vzroka, da misijonsko delo oglejskih patriarhov v sedmem stoletju med Slovenci ni imelo pravega sadu. Notranji vzrok pa je bilo versko razkolništvo, zunanji pa večkratne vojske med Slovenci in Langobardi. Ko so se oglejski patriarhi združili s katoliško cerkvijo in ko so boji na slovensko-furlanski meji prenehali, je začelo krščanstvo nekoliko bolj prodirati med naše prednike. Veliko je brez dvoma k temu pripomoglo to, da so se Slovenci razširili nekako do vrat tistih mest, po katerih so živeli katoliški škofje s svojimi duhovniki. Taka mesta so bila Čedad, Korn, Trst, Koper in še celo Oglej in Gradež sta bila od slovenske zemlje le malo oddaljena. Pri vsem tem se je nova vera le počasi širila med našim ljudstvom. Znano nam je, da so bili slovanski prebivalci po Istri še v začetku devetega stoletja poganske vere, čeprav so v sosednjih mestih, kakor v Pulju, Poreču, Pičnu, Novem gradu, Kopru in Trstu, živeli katoliški škofje in katoliško prebivalstvo." (Izvestja, IV, 55, 56.)

*"Valhun, sin Kajtimara, boj krvavi
že dolgo bije za krščansko vero,
z Avrel'jem Droh se več mu v bran ne stavi."*

(dr. France Prešeren)

Druga zgodovinska dela Franca Kosa

Čeprav je le izjemoma objavil kake listine tudi po originalih (kot v št. 95 skupno 12 listin o Žalcu) in si jih je zapisoval večinoma po pripravljenih arhivskih regestih, je bil tudi to izredno obsežen po-

sel triletnega bivanja na Dunaju. Ker je bil tedaj že prepričan, da sam vsega zbranega ne bo mogel več uporabiti neposredno v Gradivu, je začel podatke teh virov uporabljati v vrsti manjših in večjih prispevkov o zgodovini posameznih krajev. Za mesto Gorico in njeno okolico pa je s pomočjo tako zbranega gradiva začel že pravo podrobno zgodovinsko topografijo, s kakršno je pozneje nadaljeval za Ljubljano in Kranjsko njegov sin Milko Kos. Svoji drugi ožji domovini se je poleg tega oddolžil tudi še z nekaterimi drugimi znanstvenimi deli. Iz listinskega gradiva, ki mu ga je dal na razpolago grof Attems iz Podgore pri Gorici, je v obliki regestov objavil 222 listin, ki se nanašajo na zgodovino Gorice in okolice med 14. in 16. stoletjem, in s tem opozoril tudi goriško javnost. Med drugim je 37 dokumentov, ki se nanašajo na hrvaško zgodovino, objavil na isti način posebej. Posebej je razčistil napake glede kronologije tržaških škofov, potem ko je začel z delom v dunajskih arhivih, pa je objavil najstarejši statut mesta Gorice (iz leta 1391) ter z uporabo dunajskih virov opisal genealogijo in posebno zgodovino Devinskih. V manjših priložnostnih člankih je očrtal vprašanje narodnosti Goričanov v srednjem veku, predstavil Oglej, dejavnost goriške čitalnice in prispeval še nekaj drugih manjših stvari.

Na začetku njegovega dela za boljše poznavanje preteklosti njegove prve ožje domovine, loškega gospostva freisinških škofov, je stalo srečno naključje. Ko ga je leta 1887 goriški gimnazijski profesor Majonica opozoril, da ima trgovec Nardini že mnogo let gradivo iz loškega graščinskega gradiva, ki ga je dobil kot star papir in ga uporablja za ovojni papir pri prodaji različnega blaga, sta "radovednost in ljubezen do domačega kraja" gnala Kosa, da je to gradivo pregledal. Odkupil je nad 60 kg tega papirja z okrog dva tisoč "bolj ali manj važnimi" dokumenti od 16. do 18. stoletja, vrsto urbarjev iz 16. in 17. stoletja ter cerkvenih računov od 16. do 18. stoletja. Na ostale urbarje ter sodne knjige iz 17. in 18. stoletja (vsega okrog tisoč knjig) je opozoril slovensko javnost in res posređoval, da je ljubljanski muzej odkupil zabož teh arhivskih dokumentov. Iz lastnega

kupljenega gradiva (danes je v Arhivu Slovenije, ki mu ga je izročil Milko Kos po drugi svetovni vojni) je po vrnitvi iz Kopra v Gorico začel objavljati najprej nekaj slovenskih rokopisov in pravnih slovenskih izrazov, poleg tega pa še analiziral vrste in vrednost denarja na loškem ozemlju v 17. in 18. stoletju ter značilnejše priimke v tem okolišju, objavil pa tudi povzetke nekaj dokumentov, ki govorijo o turških vpadih. S terminološkim zanimanjem je povezana tudi kratka razprava, s katero je prvi pri nas opozoril na "slovensko kmetijo" in zbral dobršen del podatkov, ki se nanašajo nanjo. Po tem gradivu je podal pregled upravnikov, duhovnikov in drugih upravnih organov loškega gospostva ter tu uveljavljenih mer in denarja, pozneje pa še opis dobršnega dela loškega gospostva po znamenitem urbarju iz leta 1630. Iz vsega svojega gradiva je odbral pomembnejši del in ga objavil v obliki 703 registrov za zgodovino loškega gospostva pa tudi širših zgodovinskih vprašanj od 16. do 18. stoletja.

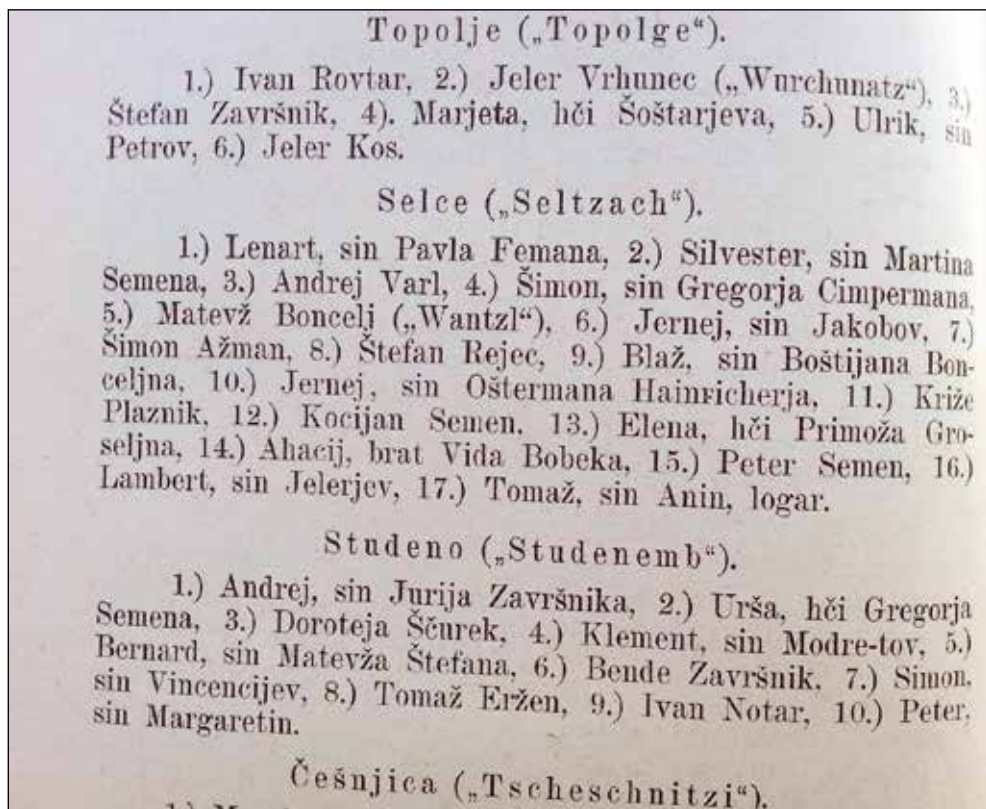
Iz zgoraj omenjenega gradiva se je Kos posvetil preučevanju zgodovine loškega ozemlja s Selško dolino. Tako je nastalo gradivo, ki je objavljeno v eni najpomembnejših Kosovih knjig o Selški dolini, in sicer: Doneski k zgodovini Škofje Loke in njene okraja. Med drugim je veliko pisal o denarju na Loškem in kot poseben kompleks, ki je Kosa precej zanimal, velja omeniti še obravnavanje slovenskih osebnih in rodbinskih imen, pri čemer je prve nameraval znova oživiti in je v uvodu v razpravo v Letopisu Matice Slovenske polemiziral tudi proti ugovoru, da svetniških imen ne gre izpodrivati z domačimi. Ob tem je zanimivo omeniti, da je Kos, ko je raziskoval osebna imena in imena krajev, objavil Prešernove stihe Ovsenekovima dečkoma in še ne objavljene pesmi Simona Jenka. Čeprav gre pri obojem za naključni najdbi, ne pa za bistveni sestavni del Kosovega znanstvenega dela, je to pomembna najdba. Spodaj je samo primer ene strani z imeni in priimki iz zgoraj omenjene knjige, in sicer popis urbarja loškega gospostva iz leta 1560. Vsega skupaj obsega 184 strani. Na prvih straneh so naštetih fevdi, ki so jih dobili od loškega gospostva, nato sledijo

imena loških podložnikov, in sicer najprej kmetov, potem kajzarjev. O vsakem podložniku je navedeno, koliko je moral plačati urbanščine, to je davka svojemu gospodarju. Pri vsakem imenu ni naveden priimek, kajti priimki so se v tistem času šele uvajali in so nastajali iz različnih virov:

- a) Iz rojstnega imena, imena svetnika zavetnika (Luka = Lukan, Tomaž = Tomšič, Toman, Barbara = Barbarič; Klemen = Klemenčič; Filip = Filipič; Gregor = Gregorčič itd.).
- b) Iz imen poklicev in dejavnosti, službe (Žagar, Šmid, Kavčič, Špan (župan), Klobučar, Šuštar, Škof, Mlinar ...).
- c) Iz krajevnih, ledinskih, pokrajinskih in etničnih imen (Gomilšek, Kalan, Furlan, Korošec, Ipavec, Jamničan ...).
- d) Iz telesnih ali duševnih svojstev ali po vzdevkih (Bevc, Erjavec, Černe, Glavan, Pohleven ...).
- e) Iz živalskega sveta (Jazbec, Kos, Lisjak, Petelin ...).
- f) Iz tujega jezika – tujega izvora. V našem prostoru je veliko priimkov nemškega ali italijanskega porekla.

Krajevnozgodovinska raziskovanja glede loškega gospostva, Goriškega in prispevki k zgodovini spodnještajerskih krajev pa so pomembni tudi za drugačno presojo Kosovega zanimanja in koncepcije zgodovine, kakor se kaže le v njegovih delih o širši zgodovini in njenih vprašanjih. V obravnavanju stare slovenske zgodovine se kaže predvsem problematika politične, upravne, cerkvene in zlasti tudi zgodovinsko-geografske vsebine, kakor jo pač neposredno posredujejo viri za dobršen del srednjega veka. To velja tudi za njegove povzemajoče razprave o "najstarejši slovenski zgodovini", pokristjanjenju in reformaciji. Pri krajevnozgodovinskih prispevkih pa stopa v ospredje zanimanje za življenje malega človeka, ki se kaže tudi v Gradivu z vsemi tedanjimi ohranjenimi podatki. Prav ta stran Kosovega dela pojasnjuje pomen njegovega Gradiva za globinsko spoznavanje zgodovine slovenskega naroda.

Posebna vrsta Kosovega prispevka h kritičnemu zgodovinopisju so končno tudi njegove ocene (v

Primer popisa davkoplačevalcev iz škofjeloškega urbarja leta 1560 za vasi Topolje, Selca in Studeno. Vir: F. Kos: Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja.

letih 1882–1885 v Kresu, v letih 1896–1900 v Ljubljanskem zvonu, v letih 1895 in 1900–1903 v Izveštjih, leta 1911 v Slovanu, v letih 1912 in 1913 v Vedi, v letih 1915–1924 v Času, leta 1915 v Domu in svetu, včasih tudi kaj v goriških časnikih). V prvi dobi je zanje značilen zlasti podroben stvarni pretres podatkov in njihove originalnosti, pri čemer je Kos svoje ugovore in opombe takoj podprl s podrobnimi navedbami virov, v poznejšem času pa je seznanjal slovensko javnost tudi s tujimi publikacijami, zlasti srbskimi, ki se tičejo tudi slovenske zgodovine.

Že na učiteljsku v Gorici je učil poleg zgodovine in zemljepisa tudi kaj slovenščine (in v rokopisu za ta namen pripravljal celo kratek pregled slovenske književnosti), pa tudi pedagogike, s katero se je med koprskim izgnanstvom moral še natančneje seznanjati, ker je bil med marcem 1888 in majem 1889 tudi okrajni šolski nadzornik za slovenske in

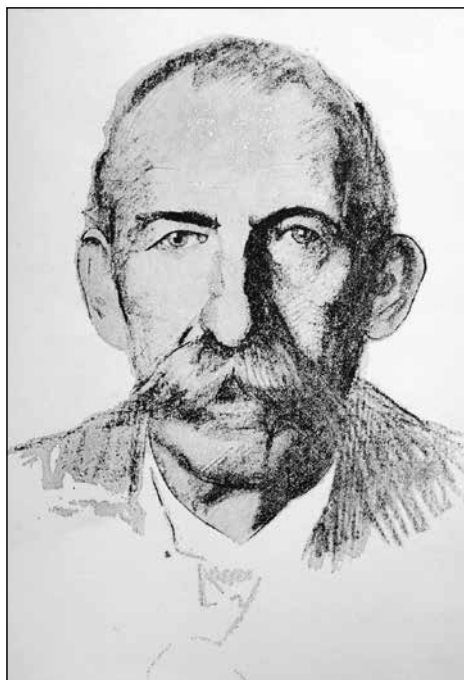
hrvaške šole koprskega okraja. V misli na širjenje slovenskega pouka v srednjih šolah je že v Gorici začel pripravljati slovensko knjigo o vzgojeslovju po tedaj največ uporabljeni Lindnerjevi šolski knjigi Allgemeine Erziehungshlehre, ki smo jo že omenili.

Kakor Ilarion Ruvarac v srbskem in Franjo Rački v hrvaškem zgodovinoisju ima Franc Kos v razvoju slovenskega zgodovinoisja prav posebno mesto, saj je poleg slovenske zgodovine v marsičem odkrival zgodovino Južnih Slovanov. Njegova zasluga je, da so se tudi pri nas uveljavili historična kritika, spoštovanje virov, upoštevanje zgodovinskih dejstev kot prvi, temeljni pogoj za vsako znanstveno delo na tem področju. Glede na njegove zasluge pri zbiranju originalnih virov in njihovi objavi pomeni Kos za slovensko zgodovinoisje celo več kakor oba imenovana utemeljitelja modernega srbskega in hrvaškega zgodovinoisja.

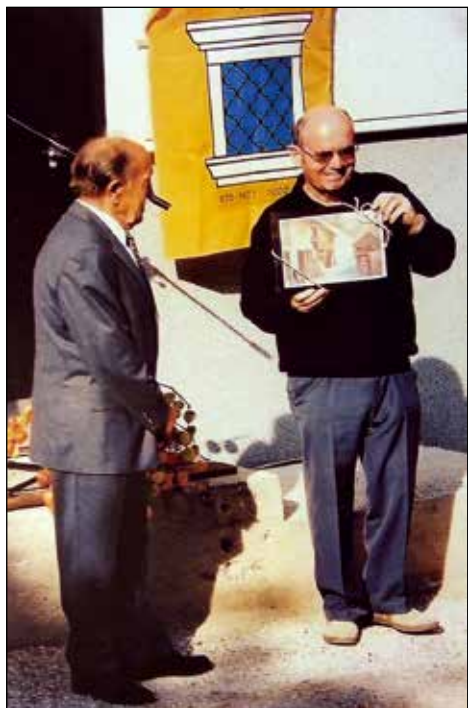

Franc Kos – zaveden Slovenec

Tudi njegova doslednost pri uveljavljanju slovenskega jezika v zgodovinospisju je bila izjemna. Edino on med zgodovinarji svoje generacije ni objavil ničesar v nemščini, marveč je poleg slovenščine nekajkrat uporabil srbohrvaški jezik (pri čemer so mu besedila prevajali, kot kaže ohranjeni original za št. 104). Čeprav bi mu nemška objava njegovih razprav mogla hitro prinesiti visoka znanstvena priznanja, se mu je zdel očitno pomembnejši razvoj slovenske znanosti in zgodovinskega terminološkega jezika, ne pa doseganje javnih časti. Take časti je dosegel res le v domačem krogu, ko je 11. 2. 1907 postal častni član Muzejskega društva za Kranjsko, 16. 3. 1911 dopisni član Jugoslovanske akademije znanosti, 24. 6. 1914 častni član Leonove družbe in 13. 2. 1921 častni član Zgodovinskega društva v Mariboru, po ustanovitvi Društva za humanistične vede (leta 1921) pa je bil njegov član in podpredsednik.

Portret Franca Kosa. Foto: Grafenauer, 1982.

Dva vnuka Franca Kosa, od leve proti desni gospodar na Kosovi domačiji Stanko Hajnrihar in Andrej Kos (sin Milka Kosa). Foto: zasebni arhiv Magde Blaznik

Od desne vnuk Andrej Kos ter predstavnika dveh naslednjih rodov, sin in vnuk Andreja Kosa. Foto: zasebni arhiv Magde Blaznik

Prav je, da ob tej priložnosti omenimo tudi njegovo še bolj skrito požrtvovalnost za napredek našega zgodovinopisja. Franc Kos ni bil v svojem času le vodilni in eden največjih slovenskih zgodovinarjev, marveč tudi svojevrsten mecen zgodovinopisja – ne le v tem, da se je večkrat odrekel honorarju, marveč tudi z denarnimi prispevki, s katerimi je reševal iz finančnih zadreg in dolgov prednika Zgodovinskega društva za Slovenijo, Muzejsko društvo za Kranjsko, in včasih še sam kaj primaknil k stroškom za objavo svojega dela. Vse je počel za dobrobit slovenskega naroda.

Biti zaveden Slovenec v tistem času je pomenilo nositi pokončno držo za slovensko narodno zavest in slovenski jezik v okoliščinah, ko se je priznavala oblast avstro-ogrške monarhije z uradnim nemškim jezikom. Za slovenski jezik in slovensko narodnost se je bilo treba boriti, zato so bili ti borci vedno iz-

postavljeni zaničevanju uradne oblasti. To je Kos na svoji koži tudi občutil, ko so ga zaradi te pokončne drže Slovenca premestili iz Gorice v Koper. Na srečo se je vse dobro končalo, a vsekakor ni bilo lahko, kar nam je v današnjih časih svobode in samostojnosti skoraj nerazumljivo oziroma težko razumeti. Prav za to, da imamo danes še vedno lahko svoj jezik, se imamo zahvaliti takšnim borcem, ki so premagovali vsemogoče ovire, poniževanja in zaničevanja, a so bili vztrajni na poti do cilja svobode govora v domačem, maternem – slovenskem jeziku. V naši zgodovini so se naši predniki borili proti ponemčevanju in v preteklem stoletju tudi proti enotnemu jugoslovanskemu jeziku, ki naj bi bil srbohrvaški jezik.

Zgodovina se nadaljuje, rodovi s časom gredo naprej. Naj velja rimski rek: "historia est magistra vitae - zgodovina je učiteljica življenja".

Viri in literatura:

Benedik, Nataša, *Železne niti*, leto 2004, str. 65–70. *Selški rojak – zgodovinar dr. Franc Kos*.

Blaznik, Magda, domači arhiv Kosovih, fotografije, Selca.

Cevc, Emilijan, *Loški razgledi*, letnik 1970 in 1972.

Čuk, Silvester, *Ognjišče*.

Grafenauer, Bogo, *Izbrano delo, Franc Kos*, Slovenska matica, Ljubljana, 1982.

Kos, Franc, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, I., II., III., IV., V. knjiga, Leonova družba, Ljubljana, 1902, 1906, 1911, 1920, 1928.

Kos, Franc, *Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja*, Matica Slovenska, Ljubljana, 1894.

Kos, Franc, *Iz zgodovine devinskih gospodov*, Ljubljana, 1923.

Kos, Milko, Franc Kos, *Slovenski biografski leksikon*, Slovenska biografija, Ljubljana, 2013.

Lampe, Franc, *Dom in svet*, avgust 1890.

Mal, Josip, Prof. dr. Franc Kos, *Jugoslovanska tiskarna*, 1924.

Marušič, Branko, *Primorski slovenski biografski leksikon*, Gorica, Mohorjeva družba, leto 1982.

Mladika, letnik 5, št. 7, 1924 in letnik 10, št. 6, 1929.

Šmid, Olga, *Selca nekoč*, Turistično društvo Selca, 1973.

Wikipedija, Franc Kos, Milko Kos, Gojmir Anton Kos.